

Сучасні підходи до вивчення біографії та творчості І. П. Котляревського на уроках української літератури в 9 класі

Кобеляки
2018

Хлистун Тамара Федорівна,
учитель Кобеляцької
ЗОШ I-III ступенів № 2
імені Олесь Гончара
вищої кваліфікаційної
категорії,
учитель-методист.
Стаж роботи – 35 років.

У методичному посібнику представлено сучасні підходи до вивчення біографії та творчості І.П.Котляревського на уроках української літератури в 9 класі, зокрема акцентовано увагу на інтерактивних формах навчання як засобах підвищення ефективності самостійної роботи учнів і розвитку їхнього розумового та творчого потенціалу.

Матеріали посібника розраховані на вчителів-словесників.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Авторський підхід до вивчення біографії та творчості І.П.Котляревського на уроках української літератури в 9 класі.	8
РОЗДІЛ 2. Методичні розробки апробованих уроків.....	11
УРОК № 1. Іван Котляревський. Творчість письменника – новий етап у розвитку національного самоусвідомлення. Драматург і театральний діяч. «Енеїда». Історія появи твору.....	11
УРОК № 2. Іван Котляревський. «Енеїда». Національний колорит, зображення життя всіх верств суспільства, алюзії на українську історію в поемі. Бурлескний гумор, народна українська мова. Ствердження народної моралі (картини пекла). ТЛ: пародія, алюзія.....	42
УРОК № 3. Іван Котляревський. «Енеїда». Провідні мотиви і проблеми твору. Характеристика героїв поеми, образ Енея	67
УРОК № 4. Іван Котляревський Соціально-побутова драма «Наталка Полтавка» – перший твір нової української драматургії. Сценічне життя п'єси...99	
УРОК № 5. Іван Котляревський «Наталка Полтавка». Наталка як уособлення кращих рис української жінки. Гумористичні засоби у творі. Роль і функції пісень у драмі.	120
ВИСНОВКИ	135
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	137
ЕЛЕКТРОННИЙ ДОДАТОК (додається)	

ВСТУП

Згідно з *«Методичними рекомендаціями щодо викладання української літератури у 2017/2018 навчальному році»* вивчення української літератури в **5-9 класах** здійснюється за навчальною програмою: Українська література. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Освіта, 2013 зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 07.06.2017 № 804.

У рекомендаціях наголошено, що в 2017 році програму з української літератури для 5-9 класів модернізовано відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженим у 2011 році, та з метою наскрізного впровадження механізму реалізації завдань компетентнісного підходу в навчанні української літератури в контексті положень «Нової української школи».

Дотримуючись зазначених змін, переконуємося, що сьогодні інформаційне суспільство потребує творчих особистостей, тих, хто здатен самостійно мислити, приймати нестандартні рішення, адаптувати свої знання, використовуючи найсучасніші технології у різних галузях, тому реалізація можливостей, закладених від природи в дитині, є актуальним завданням сучасної освіти. Отже, важливо

допомогти школярам стати креативними, розкрити та реалізувати власний потенціал.

Впровадження цього завдання в життя продемонстровано на прикладі вивчення творчості зачинателя нової української літератури та нової української мови Івана Петровича Котляревського (1769-1838) в 9 класі. Звернення до постаті та набутку великого письменника, першого класика національного мистецтва слова зумовлене передовсім кількома чинниками:

- постійним інтересом до спадщини авторів-класиків, адже створене ними має неперехідну цінність, актуальність, особливо в аспекті державотворення;

- прагненням оновити методичні підходи до викладання української літератури в сучасній «оновленій» школі;

- фактом земляцтва Котляревського. Останнім часом все більшого значення набуває літературне краєзнавство як галузь літературознавства. Краєзнавчий аспект уроку виступає засобом підвищення ефективності самостійної роботи учнів і розвитку їхнього розумового та творчого потенціалу.

Означені чинники підтверджують *актуальність* обраної теми.

Звичайно, за майже 220 років із часу появи «Енеїди» авторства нашого земляка оприлюднено велику кількість досліджень, у

тому числі й методичного спрямування. Науковці-методисти, методисти-практики, вчителі розглядали специфіку опанування учнями біографії та творчості митця неодноразово. На сьогодні маємо кілька навчально-методичних посібників із серії «Вивчення Івана Котляревського в школі» [2; 18; 20]. Ці видання становлять певну наукову й методичну цінність, проте вони з'явилися давно, а отже, окремі їхні положення, методичні зауваги та висновки застаріли. Тому назріла необхідність нових підходів до представлення в 9 класі життєвої долі і художнього набутку великого полтавця.

Саме це й визначає *наукову новизну* напрацювань.

Об'єкт методичного посібника – біографія та творчість письменника І. П. Котляревського.

Предмет посібника – сучасні підходи до вивчення життя і мистецького набутку Котляревського в 9 класі.

Мета дослідження – на основі чинної наукової, методичної, художньої літератури та власного педагогічного досвіду запропонувати сучасні методи та прийоми вивчення життєвого і творчого шляху І. Котляревського.

Для реалізації мети розв'язано такі *завдання*:

– опрацьовано програму «Українська література. 5-9 класи» [21], зосереджуючи увагу на

матеріалі, який стосується І. Котляревського [21, с. 164-165];

- з'ясовано особливості інтерактивних методів, прийомів і форм роботи;

- укладено конспекти уроків за творчістю письменника-класика;

- розроблено інтерактивний плакат «Іван Котляревський – зачинатель нової української літератури».

Іван Петрович Котляревський – перший автор нової української літератури, творчість якого стала етапною в розвитку національного відродження та самоусвідомлення. Щороку «додається йому літ, а він не старіє, прямує до нас через віки – усе молодий, дужий, лицарської вдачі, жартівник, мудрець...» (Галина Білик). Тож ще одне звернення до письменника з методичного погляду засвідчує актуальність його життя і художньої спадщини для нового покоління вчителів та школярів.

РОЗДІЛ 1. Авторський підхід до вивчення біографії та творчості І.П.Котляревського на уроках української літератури в 9 класі.

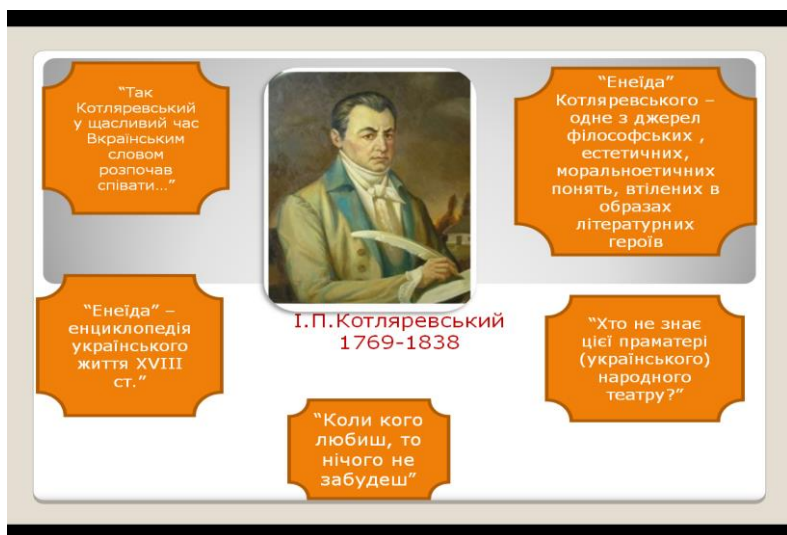
Основною формою організації навчального процесу був і залишається урок, з якого учні повинні почерпнути певний обсяг інформації, і в значній мірі від педагога залежить, настільки вони її можуть сприйняти та засвоїти. Учитель має шукати такі форми проведення уроку, які захопили б, принесли радість і задоволення. Ян Коменський вважав інтерес основою навчання, адже оригінальна форма пізнання допомагає уникнути одноманітності та шаблонності.

У своїй роботі використовую інформаційно-комунікаційні технології, зокрема інтерактивні плакати.

Проблема, над якою працюю, - «Інтерактивні плакати на уроках української літератури - засіб підвищення ефективності самостійної роботи учнів і розвитку їхнього розумового та творчого потенціалу» - цікава та багатогранна. Її вирішення сприяє підвищенню активізації навчальної діяльності школярів, розвитку критичного мислення, творчих та комунікативних здібностей, спостережливості.

Для формування життєвих компетентностей учнів практикую традиційні технології навчання, проте значна частина моєї системи роботи ґрунтується на сучасних інноваційних, основна мета яких - зробити процес пізнання нового творчим та цікавим. Переконалася, що інтерактивний плакат допомагає школярам краще сприймати матеріал, викликає бажання поглибити знання з окремих тем, тобто сприяє формуванню умінь працювати з джерелами інформації, дозволяє організувати самостійну пізнавальну діяльність.

Інтерактивний плакат – електронний освітній засіб нового типу, який забезпечує високий рівень задіявання інформаційних каналів сприйняття наочності навчального процесу. Він органічно інтегрується в класно-урочну систему. У цифрових освітніх ресурсах цього типу інформація представляється не відразу, вона розвертається залежно від дій користувача, який управляє нею відповідними кнопками. Досвід показує, що інтерактивний плакат можна використовувати як на етапі вивчення нового матеріалу, так і на етапах закріплення та контролю. Зазначений носій інформації може містити теоретичні відомості, опорний конспект, історичні довідки, цікаві фрагменти біографії письменників, світлини, таблиці, кросворди, відеофрагменти тощо.

Отже, використання інтерактивних плакатів сприяє урізноманітненню навчального процесу, мотивації учнів до самоосвіти, розвитку комунікативних умінь і навичок, вчить виділяти головне з великого потоку інформації.

РОЗДІЛ 2. Методичні розробки авторських апробованих уроків

УРОК № 1

*Тема. «Так Котляревський у щасливий час /
Вкраїнським словом розпочав співати...». Іван
Котляревський. Творчість письменника –
новий етап у розвитку національного
самоусвідомлення. Драматург і театральний
діяч. «Енеїда». Історія появи твору.*

Мета:

– навчальна: викликати в дев'ятикласників
інтерес до постаті та творчості
І. Котляревського; допомогти усвідомити їхнє
значення в історії української літератури;
розкрити історію появи «Енеїди»;

– розвивальна: розвивати в учнів відчуття
образного слова, спостережливість, навички
коментування ліро-епічних творів;

– виховна: на прикладі життя і творчості
письменника виховувати національну
самосвідомість та почуття патріотизму.

Тип уроку: урок вивчення нового
матеріалу.

Обладнання: видання творів письменника
різних років; інтерактивний плакат «Іван
Котляревський – зачинатель нової української
літератури».

Методи, прийоми і форми роботи: вступне слово вчителя; метод випереджувального вивчення; прийом «домашня група» як елемент ширшого прийому «Ажурна пилка»; розповідь словесника, виразне читання поезії; робота з інтерактивним плакатом; метод евристичної бесіди; робота в парах, прийом «Мікрофон».

Хід уроку

I. Організаційний момент.

Організація учнів до уроку.

II. Повідомлення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності учнів.

(Дев'ятикласники записують тему уроку в зошити)

Виразне читання вчителем сонета «Котляревський» Івана Франка.

*Орел могучий на вершку сніжному
Сидів і оком вздовж і вишир гонив,
Втім, схопився і по снігу мілкому
Крилом ударив і в лазур поплив.*

*Та грудю снігу він крилом відбив,
І вниз вона по склоні кам'яному
Котитись стала – час малий проплив,
І вниз ревла лавина дужче грому.*

*Так Котляревський у щасливий час
Вкраїнським словом розпочав співати,
І спів той виглядав на жарт не раз.
Та був у нім завдаток сил багатий,
І огник, ним засвічений, не згас,
А розгорівсь, щоб всіх нас ogrівати.*

– Передайте свої *враження* від поезії.

Орієнтовна відповідь. Франко емоційно підкреслив найбільшу заслугу класика нашої літератури, зазначивши, що він першим з-поміж письменників почав творити мовою, якою говорили в повсякденні українці.

III. Сприйняття і засвоєння учнями нового навчального матеріалу.

Вступне слово вчителя.

Іван Петрович Котляревський – *зачинатель* нової української літератури, перший її *класик*. Як ви розумієте поняття «класик»?

Орієнтовна відповідь. **Класик** (лат. *classicus* – *взірцевий*) – умовний термін, у вузькому значенні називає давньогрецького або давньоримського письменника, на противагу письменникам Нової доби; у широкому – автора визначальних для будь-якої національної літератури або всесвітньо відомих творів.

Творчість Котляревського стала етапною в розвитку національного самоусвідомлення, адже давнє та поновлене нині твердження російської державно-імперської ідеології про те, що немає української нації й мови, було спростоване ще наприкінці XVIII століття, коли у 1798 році в Петербурзі вийшли три перші частини «Енеїди» Івана Котляревського з обсяжним, більш ніж на 1000 слів, українсько-російським словником.

Наявність літературної мови і є атрибутом нації.

Один із перших біографів великого полтавця – Степан Петрович Стеблін-Камінський, учитель Полтавської гімназії, син доброго знайомого Котляревського – залишив *«Воспоминания о Котляревском»*, зобразивши його у «ясних тонах, підігрітих суб'єктивною симпатією» (М. Зеров).

Майже все життя митця пов'язане з Полтавою.

Зверніть увагу на ПЛАКАТ, де представлено основні віхи життєво-творчого шляху Івана Петровича Котляревського...

Більш детально біографію Котляревського та його художню спадщину розкриють представники «домашніх груп».

Таких «домашніх груп» було три:
1) «біографи», 2) «історики літератури»;
3) «літературні критики». Кожна група отримала випереджувальне завдання, виконала його, результат роботи – повідомлення, які будуть озвучені на уроці).

Повідомлення учнів на фоні інтерактивного плаката, зокрема слайдів «Успенська церква», «Полтавська семінарія».

«**Біограф 1**». У середині XVIII ст. Полтава – містечко з тисячею низьких дерев'яних, але чисто вибілених зокола будиночків. В одному з них на високій горі, неподалік Успенської церкви, в сім'ї канцеляриста міського магістрату 9 вересня (29 серпня за старим стилем) 1769 року народився Іван Котляревський. Початкову

освіту Котляревський здобув, як гадають його біографи, у дяка.

У 1780 році він вступає до семінарії (нині – це територія аграрної академії), яка була на той час єдиним середнім навчальним закладом у Полтаві. Семінаристи жили в надзвичайно важких умовах; у навчанні панувала схоластика, зубрячка.

Проте на той час у семінарію вже починали проникати й нові віяння. Юнак Котляревський вивчає стародавні, а також німецьку й французьку мови, знайомиться з античною літературою, зокрема з творчістю великого римського поета Вергілія. Перебуваючи в семінарії, Котляревський захоплюється віршуванням. За свідченням першого біографа І. Котляревського, українського громадського і культурно-

освітнього діяча Степана Стебліна-Камінського, «ще в юному віці Котляревський мав пристрасть до віршів і вмів до всякого слова майстерно добирати рими, дотепні і вдалі, за що товариші його по семінарії прозвали «римачем» ». Можливо, ще в семінарії Котляревський почав перелицьовувати поему «Енеїда» класика римської поезії Вергілія.

Виявив бажання завітати до нас на урок і сам І. П. Котляревський, щоб повідати історію написання славнозвісної «Енеїди»(у ролі І.П.Котляревського - Чуйко Олександр).

Доброго дня, дорогі друзі, шанувальники рідного слова! Як вам уже відомо, учився я в Полтавській духовній семінарії, але не закінчив: помер батько, тому на мене лягла відповідальність за сім'ю. Кілька років працював, як і батько, рядовим протоколістом, а коли обридло дивитися на крутість і

чинопочитаніє — подався в домашні вчителі, 3 роки навчав дітей золотоніського поміщика.

Покінчивши з обов'язками, я йшов у свою кімнату, знімав зі стіни скрипку і з першим дотиком смичка до струн забував про все на світі. А ввечері друга розрада: одягну мережану чумацьку сорочку, накину кобеняк(це суконний довгий та широкий чоловічий верхній одяг) — і гайда до гурту парубоцького та дівочого, де танці й співи, забави й жарти, наспіваюсь досхочу і відпочину душею. Тут я знав кожного на ймення, і мене приймали до гурту, тільки скося дивилися, коли записував незнайому пісню, нову приказку, вдалий жарт або розповідь про Сагайдачного, Сірка чи Гамалію. Цікавився також фольклором на весіллях, купальських ігрищах, весняних святах і обжинках.

Саме наш народ і наштовхнув мене на думку написати «Енеїду». Я часто бував на ярмарках і слухав лірників та кобзарів. Усе життя буду пам'ятати зустріч з учасником повстання в Турбаях, хвилюючу розповідь про тих, хто з вилами й косами йшов у бій проти полків Катерини II. Тужливі звуки бандури стогоном-прокляттям вражали мене в саме серце:

*Катерино, вража мати,
Що ти наробила!
Край веселий, степ широкий*

Та й занастила.

Пізно вночі повернувся я того дня додому. Стомлений, а заснути не міг, бо чорні думи облягли душу... Сплюндровано Січ, потоптано запорозьку Трою, розкопано навіть могили героїв, народ стогне в кріпацькому ярмі, українську культуру знівечено. Як зарадити лихові? Скільки може тривати безпросвітня ніч? Невже народ з такою багатою поетичною душею так і залишиться безсловесним? Не бувати цьому! Треба гартувати його дух до бою. Українське слово має пролунати гідно, дужо, на весь світ. Для цього і старий Вергілій знадобився. Так з'явилася на світ моя «Енеїда», над якою я працював близько 30 років з перервами. Як бачите, головні джерела твору – реальна дійсність мого часу та усна народна творчість (за матеріалами підручників).

– Дякуємо Вам, Іване Петровичу, за цікаву для нас інформацію.

«Історик літератури 1». Саме в роки вчителювання (1794–1796) Котляревський пише перші три частини «Енеїди». Твір набув великої популярності, поширювався по Україні й далеко за її межами в численних рукописних списках. Один зі списків поеми потрапив до рук конотопського дідича Максима Парпури (1763–1828), який служив тоді в медичній колегії в Петербурзі й займався видавничою діяльністю У 1798 році він без згоди автора видав у

Петербурзі на свої кошти перші три частини «Енеїди» з присвятою «Любителям малороссийского слова».

Називалася книга «Енеида, на малороссийский язык перелицованная И. Котляревским. Иждевением М. Парпуры. 1798». До неї видавець додав словник «малороссийских слов», яким пізніше скористався Котляревський, значно розширивши його. До речі, у 1808 році «Енеїда» з'являється вдруге, і теж без відомого письменника, а повне видання поеми вийшло друком у 1842 році в Харкові.

Слайд «Військова служба»

«**Біограф 2**». Протягом 1796–1808 років Котляревський перебував на військовій службі в Сіверському карабінерському (згодом

драгунському) полку.(Драгуни - це піхота, посаджена на коні). Він брав активну участь у воєнних діях російської армії під час російсько-турецької війни. Будучи ад'ютантом командира 2-го корпусу російської армії генерала Мейєндорфа, він веде «Журнал военных действий...» про похід російських військ від Дністра до Ізмаїла – з 15 листопада по 17 грудня 1806 року. Особисто відзначився у воєнних операціях під Бендерами та Ізмаїлом. Тоді ж, за дорученням командування, успішно провів переговори з буджацькими татарами, схиливши їх на бік Росії, за що одержав кілька нагород, зокрема орден Анни 3-го ступеня.

«Історик літератури 2». Перебуваючи на військовій службі, Котляревський не залишає літературної діяльності – далі працює над «Енеїдою»; наприкінці 1804 року пише «Пісню на новий 1805 год... князю Олексію Борисовичу Куракіну» (літературознавці іменують цей твір як «Ода на честь князя Куракіна»).

«Біограф 3». У 1808 році Котляревський виходить у відставку, яку йому підписав Олександр І, надавши право носити мундир та нагородивши діамантовим перснем і «пенсіоном» – п'ятсот карбованців на рік. Потім Іван Петрович їде до Петербурга в надії влаштуватися на цивільну службу, але, не знайшовши там посади, повертається до рідної Полтави, де жила його мати. Під час

перебування в Петербурзі він підготував до друку й видав у 1809 році поему «Енеїда» в чотирьох частинах.

Яким був Іван Петрович у житті? Худорлявий, підтягнутий, у свята носив драгунський мундир і мав успіх у панянок. Не одна дівчина задивлялася на ставного та високого Котляревського як завидного жениха. Приємне, енергійне обличчя, чорне, як воронове крило, волосся, римський ніс, білозуба сяюча й зваблива усмішка. Він устигав зробити жінкам компліменти, перецілувати ручки і шепнути на вушко кожній щось приємне.

«Біограф 4». Іван Котляревський був свого часу кумиром для полтавців. Майже всі – від малого до великого – знали Івана Петровича особисто, при зустрічі кланялися в ноги. Вважалося, якщо майор Котляревський зайде в будинок, у ньому обов'язково запанує благополуччя. Бідні козаки просили письменника бути хрещеним батьком їхнім дітям, а незаміжні Наталки йшли до нього за благословенням. Нікому письменник не відмовляв, широкої душі була людина.

А як умів небилицями розважати компанію! «Бувало, рвеш живіт від його примовки, а в самого оповідача жоден мускул не смикнеться», – згадує один із сучасників Івана Петровича.

Так склалося, що в будинку загального улюбленця господині зроду не було, якщо не вважати економку Мотрону, на яку Котляревський переписав свою садибу. Його серце так і залишилося самотнім. Свое потаємне письменник тримав за сімома печатками.

Іван Петрович мав неоднозначні біографічні факти, але він був глибоко віруючою людиною, перед смертю висповідався і причастився. А п'єсою «Наталка Полтавка» заслужив собі Царство Небесне.

Як уже говорилося, багато панянок задивлялися на Івана в молодості, але лише одна залишила слід у його серці. Коли 25-річний Котляревський працював домашнім учителем у пана в селі Золотоноша, закохався в 20-річну Марію – бідну родичку господаря. Можливо, він так би і не зважився зізнатися дівчині в трепетних почуттях, але вона випадково знайшла в його скрині списані маленькі шматочки паперу. «Це ж про мене він такі пісні вигадує!» – упізнала себе у віршах Марія. Після цього молоді люди часто проводили час разом. Ідилію зруйнувала розмова з господарем. «Шкода мені тебе, Іване, але Марія через рік має стати дружиною одного вдівця», – ошелешив той закоханого вчителя.

Іван без зайвих пояснень залишив дівчину в спокої, а напередодні її весілля передав лист, у якому повідомив про причини від'їзду, а також

каблучку «на пам'ять від кадета Котляревського».

Багато біографів схиляються до того, що саме через нещасливе кохання учитель Котляревський пішов на військову службу й до кінця життя так і не одружився.

Слайд «Будинок виховання дітей бідних дворян»

«Біограф 3». З 1810 року Котляревський обіймає посаду наглядача Полтавського будинку для виховання дітей бідних дворян. На відміну від інших навчальних закладів, головне місце посідали тут загальноосвітні предмети. Просвітник за своїми переконаннями, Котляревський прищеплював вихованцям ідеї гуманізму, справедливості, постійно піклувався про матеріальне забезпечення дітей. Цікаво, що поміж його учнів був Михайло Остроградський, майбутній видатний український математик, академік Російської та кількох іноземних академій.

«Біограф 1». Коли почалася Вітчизняна війна з французами 1812 року, Котляревський відгукнувся на пропозицію генерал-губернатора Я. Лобанова-Ростовського взяти участь у формуванні на Полтавщині козачих полків, зокрема 5-го кінного полку в селищі Горошині Хорольського повіту. Справившись із завданням за сімнадцять днів, Котляревський повертається до улюбленої справи, до своїх вихованців.

Працюючи наглядачем будинку для виховання дітей бідних дворян, увесь вільний час віддає літературній праці, захоплюється театральним мистецтвом, зокрема керує аматорським театром, бере активну участь у постановці багатьох п'єс.

Слайд «Меморіальна дошка»

У 1818 році письменника призначають *директором* Полтавського театру. Тоді ж він познайомився з молодим талановитим актором Михайлом Щепкіним, який прибув до Полтави з Харкова у складі трупи Івана Штейна. Котляревський сприяв викупу Щепкіна з кріпацтва, а своєю літературно-театральною діяльністю допомагав розвиткові його таланту.

Слайд «Москаль-чарівник» та «Наталка Полтавка»

«*Історик літератури 3*». За свідченням Стебліна-Камінського, саме для Щепкіна була написана роль виборного. У 1819 році на сцені Полтавського театру поставлено щойно створені п'єси «Наталка Полтавка» (1819) і «Москаль-чарівник» (1819) за участю Михайла Семеновича Щепкіна.

Видатний український актор і драматург І. Карпенко-Карий називав п'єсу «Наталка Полтавка» «праматір'ю українського народного театру» та відзначав великий емоційний вплив її на глядачів: «радість, і горе, і сльози Наталки були горем, сльозами і радістю всієї зали».

«Москаль-чарівник» – це **водевіль**, тобто невеликий розважальний драматичний твір на побутову тему, в основі якого переважно анекдотична подія та захоплююча інтрига, а дотепні розмови дійових осіб чергуються з жартівливими піснями-куплетами й танцями. Котляревський у своїй п'єсі відтворив анекдотичну ситуацію, у яку потрапили дійові особи: чумак Михайло Чупрун, його дружина Тетяна, «писар з города» Каленик Кононович Финтик, котрий залицяється до Тетяни, і москаль Лихой, що прийшов на постій до Чупрунів.

У 1822 році вийшла з друку п'ята частина «Енеїди». Повністю твір завершено в 1825 - 1826 році.

Слайд «Будинок благодійно-лікувальних закладів»

«**Біограф 2**». У 1827 році Котляревського призначають *попечителем* полтавського «богоугодного закладу». І на цій посаді він виявляє гуманне ставлення до людей, прагнення полегшити їхню долю. Є певні підстави гадати, що Котляревський брав участь у виданні полтавського рукописного сатиричного журналу «Полтавская муха», про який Т. Шевченко в повісті «Близнецы» писав, що ця «Муха» була «настоящей пчелой», сміливо викривала «пошлость или низость людскую».

У 1835 році Котляревський через хворобу виходить у відставку, продовжуючи невтомно працювати на літературній ниві. Полтавці глибоко поважали й любили «высокого худощавого старичка в белом полотняном халате и в соломенной простой крестьянской шляпе», як описував його Шевченко в повісті «Близнецы».

Скромність і простота завжди були властиві поетові. Тим, хто звертався, він давав «добрі й корисні поради і по змозі допомагав».

Незадовго до смерті Котляревський передав харківському видавцеві О. Волохінову рукопис своєї «Енеїди» в шести частинах, який було видано в 1842 році, а І. Срезневському – рукописи п'єс «Наталка Полтавка» і «Москаль-чарівник».

10 листопада (29 жовтня за ст. ст.) 1838 року Котляревського не стало. Поховали його в Полтаві на міському кладовищі під вітами розлогої тополі, як він і заповідав.

Слайд «Могила І. П. Котляревського»

Згодом на його могилі було споруджено пам'ятник у вигляді невисокої колони з позолоченим хрестиком, що спиралася на чотиригранний постамент, де на мідній дошці викарбувано напис: «Майор И. П. Котляревский, сочинитель “Энеиды на малорусском наречии”».

Слайд «Пам'ятник»

Учитель. 30 серпня 1903 року в Полтаві було урочисто відкрито пам'ятник першому класикові нової української літератури, виконаний відомим скульптором Леонідом Позеном. У своїй промові з нагоди цієї події Михайло Коцюбинський, характеризуючи роль Івана Котляревського в розвитку української культури, зазначив, що «занедбане й закинуте під сільську стріху слово, мов фенікс з попелу, воскресло знову... і голосно залунало по широких світах» із його творів. Ця думка перегукується з поезією Т. Шевченка «На вічну пам'ять Котляревському»:

*Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люди;
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть!*

Літературна спадщина Івана Котляревського – це п'ять творів: поема «Енеїда», драми «Наталка Полтавка» і «Москаль-чарівник», ода «Пісня на Новий 1805 год нашому батьку і князю Олексію Борисовичу Куракіну», «Ода Сафо».

Повідомлення «літературних критиків».

«Літературні критики».

1. Тільки від часу І. Котляревського «українське письменство приймає характер новочасної літератури, стає чимраз відповідніше до його потреб», – твердить *Іван Франко*.

2. *Панас Мирний* із захопленням та емоційно-оцінно писав про Котляревського:

Таки-то, мисливий, земляче наш милий,
Таке з нами диво робив:

До простого слова та рідної мови
Ти перший своїх прихилив.

Із того почину на всю Слав'янщину

Пішло наше слово гулять;

А твої нащадки своїм рідним батьком
Тебе почали величать.

3. «Енеїда» – енциклопедія українського життя XVIII століття, – вважав Максим Рильський.

«Педанти здивувались і замовкли. Жовчні люди схопили цю книгу з наміром потішитися, вилаяти її, знищити зухвалого письменника, але з перших сторінок їхній гнів минув – вони почали сміятися», – свідчив сучасник І. Котляревського.

Як підсумок першої частини нашого уроку, переглянемо **відеофрагмент «Велич особистості» (інтерв'ю з мовознавцем Іриною Фаріон).**

Розповідь учителя. Тема, ідея, жанр «Енеїди».

Тема поеми – зображення сучасної авторові дійсності, тобто суспільного життя України кінця XVIII – початку XIX ст.,

передовсім соціально-моральної нікчемності панівного прошарку. Котляревський прагне піднести героїчну національну історію, насамперед часів Гетьманщини (*«Так вічної пам'яті бувало // У нас в Гетьманщині колись, // Так просто військо шикувало // Не знавши: «стій, не шевелись!»*) і водночас художньо показує трагічну реальність: руйнування Трої можна прочитати (на асоціативному рівні, звичайно) як знищення Січі, скасування гетьманства, втрату державності, а мандри Енея та троянців-козаків як шлях від минулого до майбутнього.

Робота з підручником.

Провідні проблеми «Енеїди» чітко зазначені в підручнику: *Авраменко О. Українська література : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Олександр Авраменко. – К. : Грамота, 2017. – 336 с. Розгорніть підручник і прочитайте на с. 90 «Проблематика поеми».*

– Озвучити проблематику «Енеїди».

Ідея твору полягає в утвердженні немирущості українського народу, його історії, культури, національного духу. «Енеїду» явлено світові у складний час, коли постало питання про існування українського етносу взагалі. Котляревський засобом сміху та з допомогою

«народної мови витягнув українську націю з русифікаторської петлі» (Михайло Наєнко).

- Виписати із підручника визначення теми та ідеї поеми Котляревського (с. 90, 91).

Жанр «Енеїди»

За **жанром** «Енеїда» – *епічна травестійно-бурлескна поема.*

Поема (грецьк. роіета – твір) – переважно віршований, значний за обсягом твір, у якому зображені особливі події і яскраві характери. «Енеїда» Котляревського – віршована; досить обсяжна – шість частин, кожна з яких включає багато *десятирядкових строф* (наприклад, у третій частині таких строф – 141). Десятирядкова строфа називається *дециною*. Віршовий розмір поеми – чотиристопний ямб.

Епічна (грецьк. epos – слово, розповідь) поема – віршований розповідний твір, у якому зберігаються нормативні вимоги прозового жанру, принцип об'єктивного зображення. Українська «Енеїда» має всі ознаки епічної поеми, адже вона значною мірою базується на реальній дійсності й передає національні уявлення про неї; змальовує народні звичаї та побут. Епічне начало твору – це передовсім картини мандрів троянців на чолі з Енеєм, який мусить заснувати нову Трою – майбутній Рим. Подорожні зазнають чимало пригод, зустрічаються з багатьма іншими персонажами.

До епічних ознак поеми належать описи пекла,
раю, батальні картини тощо.

**Текстуально-зоровий диктант (на картках
розгадати кросворд)**

Робота в парах «Травестія»

1. «Не в шутку молодець був жвавий,
Товстий, високий, кучерявий,
Обточений, як огірок;
І війська мав свого чимало,
І грошиків таки бряжчало...» (Турн)
2. «Ні! перше ти мене удавиш,
Щоб я од земляка одстав.
Від тебе не одстану зроду,
З тобою рад в огонь і в воду,
На сто смертей піду з тобою» (Евріал)
3. «Розумна пані і моторна,
Для неї трохи сих імен:
Трудяща, дуже працюювита,
Весела, гарна, сановита.
Бідняжка - що була вдова» (Дідона)
4. «Проворна, враг її не взяв,
Побачила, що так полоха ...
Умилася, причепурилась
І, як в неділю, нарядилась,
Хоть би до дудки на танець!
Взяла очіпок грезетовий
І кунтуш з усами люстровий» (Венера)

5. «Ввесь ремінцями обв'язавшись,
На голову бриль наложив;
На грудях з бляхою ладунка,
А ззаду з сухарями сумка,
В руках нагайський малахай» (Меркурій)

6. «Як вийшла бабище старая,
Крива, горбатая, сухая,
Запліснявіла, вся в шрамах;
Сіда, ряба, беззуба, коса,
Розхристана, простоволоса.
І, як в намисті, вся в жовнах». (Сівілла)

7. «Завзятий цар в ній був Латин;
Старий скупиндя - скурвасинська,
Дрижав, як Каїн, за алтин.
А также всі його підданці
Носили латані галанці» (Латин)

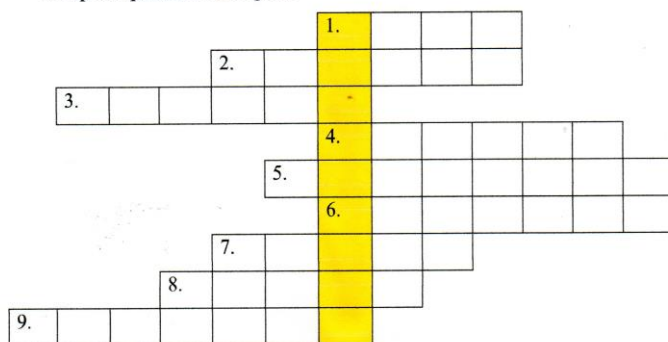
8. Еней спитав: «Чом я його
І досі в вічі не видав?
Ні з грішними, ні у Плутона,
Хіба йому нема закона,
Куда його щоб засадить?»
«Він божої, - сказала, - крові
І по Венериній любові,
Де схоче, буде там і жить.» (Анхіз)

9. «Дочка була зальотна птиця

І ззаду, спереду, кругом;
 Червона, свіжа, як кислиця,
 І все ходила павичом.
 Дородна, росла і красива,
 Приступна, добра, не спесива,
 Гнучка, юрлива, молода...» (Лавінія)

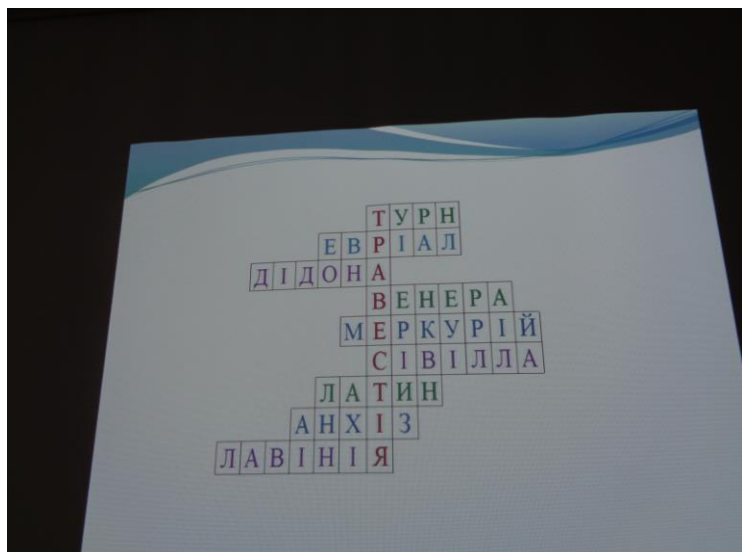
Індивідуальні картки

1. Кросворд «Визнач героя»

Слова для довідок: Анхіз, Лавінія, Турн, Латин, Венера, Дідона, Сівілла, Евріал, Меркурій, Еней, Зевс, Плутон, Нептун.

Ключове слово – **травестія** – письменник переодягнув античних героїв Вергілієвої «Енеїди» в українське вбрання, переніс їх в історичні умови українського життя XVIII ст.

Травестія (італ. *travestire* – *перевдягатися*) – різновид жартівливої поезії, коли твір із серйозним чи героїчним змістом та відповідною формою переробляється, «перелицьовується» у твір комічного характеру з використанням панібратських, жаргонних зворотів. Котляревський скористався сюжетом «Енеїди» римського автора *Вергілія* (І ст. до н. е.). Твір Вергілія утверджував божественне походження влади римських імператорів, адже головний герой Еней, який за велінням богів віднайшов/заснував Латинську землю, був сином богині Венери та земного царя Анхіза. Таким чином, римські імператори – нащадки божественного Енея. З часом антична поема стала не лише зразком для серйозного

літературного наслідування, а й основою для пародій, переробок (травестій).

Український автор «націоналізував» давній твір. Троянці, латиняни, рутульці нагадують козацтво, міщанство, духовенство його часу – кінця XVIII ст.

Котляревський показав побут панства, що «замінило» Вергілієвих богів, та простолюду; змалював національне вбрання, описав народні ігри («І у Панаса стали грати», «І в хрещика, і в горюдуба»), танці, ворожіння; вжив фольклорні вирази, навів прислів'я, приказки, казки; згадав національну історію тощо.

*Про Сагайдачного співали,
Либонь, співали і про Січ...*

Найбільшої «націоналізації» під пером Котляревського зазнає пекло. Суспільство його часу засновано на несправедливості, представники панства дбають про власне збагачення, владу. Тому в «Енеїді» панське середовище автор трактує як зосередження зла і гріховності.

Отже, травестійність «Енеїди» Котляревського – це розповідь рідною мовою про різних героїв, у яких легко впізнати сучасників-краян автора; це показ української дійсності кінця XVIII — початку XIX ст.; це звернення до народно-національних звичаїв і традицій.

Бурлеск (франц. *burlesque* від італ. *burla* – жарт) — різновид комічної поезії та драматургії, генетично пов'язаний із народною сміховою культурою. Комізм досягається контрастом між темою та характером її інтерпретації: піднесена тема розкривається «низьким» стилем або навпаки. Знищення Запорізької Січі в Котляревського асоційоване зі знищенням Трої, а тому бурлеск сприяв утвердженню незнищенності нації та її духовної і матеріальної культури. До сфери осміювання, «бурлескності», потрапляють представники усіх суспільних прошарків, у тому числі й римські боги, що дуже схожі на українських можновладців:

Зевес тогді кружав сивуху

І оселедцем заїдав...

Венера...

Умилася, причепурилась,

І, як в неділю, нарядилась,

Хоть би до дудки на танець!

Поетична хвилинка. Робота в групах.

Скласти сенкан до слів «Котляревський»(1 група), «Енеїда»(2 група); римовані рядочки про Котляревського (3 група).

Зразки кращих учнівських робіт:

Котляревський

Щирий, правдивий.

Створив, порушив, утвердив.

Засновник нової української літератури.

Класик. *(Тристан Яна)*

«Енеїда»

Травестійна, бурлескна.

Переодягнув, показав, висміяв.

Перший твір нової літератури.

Поема. *(Покидько Ірина)*

Котляревський

Іван Петрович Котляревський –

Славетний наш земляк.

Ще у свої дитячі роки

Робив у творчість перші кроки.

Мав пристрасть до римування,

Йому вдавалось віршування.

Латинську і французьку,

Німецьку мову й грецьку

З інтересом він вивчав,

Вергілія перекладав і рідну мову
прославляв.

Здається, ніби задля цього

Він «Енеїду» написав.

(Остапенко Марія)

IV. Закріплення вивченого матеріалу.

Літературний диктант

1. Де народився й помер Іван Котляревський? (Полтава)
2. Назвіть найвідоміші твори Котляревського. («Енеїда», «Наталка Полтавка», «Москаль-чарівник»)
3. Прізвисько, яке отримав Котляревський ще в семінарії (Римач)
4. Коли відкрито пам'ятник Котляревському в Полтаві? (1903)
5. Коли й де вперше надруковано «Енеїду»? (1798 рік, Петербург)
6. Коли «Енеїда» вийшла повністю друком? (1842)
7. У кого Котляревський запозичив сюжет для «Енеїди»? (У Вергілія)
8. Який рід «Енеїди»? (Ліро-епос)
9. Який жанр «Енеїди»? (Ліро-епічна бурлескно-травестійна поема)
10. Назвіть тему та ідею поеми. (**Тема:** глузливе зображення панівного класу України XVIII ст. з його паразитизмом, жорстокістю, хабарництвом, пияцтвом, соціальною й моральною нікчемністю.

Ідея: утвердження безсмертності українського народу, його ментальності, культури, мови, волелюбного духу; засудження жорстокості панів, морального звиродніння, хабарництва чиновників.)

11. Літературний рід «Наталки Полтавки».
(Драма)

12. Який рік є початком нової української літератури? (1798).

V. Підбиття підсумків.

«Мікрофон»:

– Яка роль І. П. Котляревського в історії української літератури?

VI. Домашнє завдання.

Знати зміст поеми «Енеїда». Підібрати цитати для розкриття картин пекла. Опрацювати матеріал за підручником – с. 79-91.

УРОК № 2

Тема. Енеїда» – «енциклопедія українського життя XVIII століття».

(М. Рильський)

Іван Котляревський. «Енеїда».

Національний колорит, зображення життя всіх верств суспільства, алюзії на українську історію в поемі. Бурлескний гумор, народна українська мова. Ствердження народної моралі (картини пекла). **ТЛ:** пародія, алюзія.

Мета:

- навчальна: допомогти учням усвідомити ідейно-художній зміст поеми, значення «Енеїди» для розвитку нової української літератури, української мови;
- розвивальна: розвивати креативність, логічне мислення, вміння учнів аналізувати прочитане та висловлювати власну думку про нього;
- виховна: виховувати національну самосвідомість, пошану до духовних надбань нашого народу, почуття гумору.

Тип уроку: комбінований урок.

Обладнання: інтерактивний плакат «Іван Котляревський – зачинатель нової української літератури»; уривки з мультфільму «Енеїда» В. Дахна, тексти поеми.

Методи, прийоми і форми роботи: слово вчителя; робота з інтерактивним плакатом;

клоуз-тексти, інтерактивна вправа, робота в групах, словникова робота.

Хід уроку

I. Організаційний момент.

II. Мотивація навчальної діяльності школярів.

«Енеїда» Івана Котляревського – знакове явище в українському мистецтві слова, адже вона засвідчила завершення доби давнього письменства й започаткувала новий його етап. Поема ввела в літературу живу українську мову. *«Він перший почав писати мовою, якою говорило населення цілого краю, але якою не писали. Він зробив м'яку, виразну, сильну, багату мову літературною, і українська мова, яку вважали лише місцевим наріччям, з його легкої руки зазвучала так голосно, що звуки її рознесли по всій Росії. На ній потім співав пісні і Шевченко»*, – твердив Володимир Короленко.

«Енеїда» з'явилася в епоху, коли історичні умови поставили під знак питання існування не лише української мови, а й усієї української культури та й України загалом. На питання «Бути чи не бути українському народові?», який на той час утратив рештки автономії й перетворився на «малоросійське дворянство» і кріпаків, «Енеїда» Котляревського відповіла: «Бути!». Цей твір актуальний і для нас,

українців ХХІ ст., які здобули свободу й незалежність.

У творі Котляревського «Енеїда» відображена українська дійсність ХVІІІ ст. з її побутом, звичаями, обрядами, традиціями, з її історією, через що цей твір витримав випробування часом. На сюжетній основі поеми Вергілія Котляревський майстерно розвинув нову тему, показавши життя й побут різних суспільних верств українського народу, у тому числі й простого люду, чого раніше не було в українській літературі. Але письменник описав не тільки зовнішні атрибути життя українців, а і їхній багатий духовний світ. У цьому маємо змогу переконатися сьогодні на уроці.

ІІІ. Актуалізація опорних знань учнів

3.1. Інтерактивна вправа «Клоуз-тести»

1. Перші три частини «Енеїди» побачили світ... (1798 року).

2. За жанром «Енеїда» – ... (травестійно-бурлескна поема).

3. В образі богів письменник вивів... (великосвітське чиновне панство, вельмож-феодалів).

4. Поема «Енеїда» складається із... (шести частин).

5. Жанр гумористичної поезії, комічний ефект у якій досягається тим, що героїчний зміст викладається навмисне вульгарно, грубо, знижено або ж, навпаки, при «низьке»

говориться піднесено, урочисто – це ... (бурлеск).

6. «...Був парубок моторний і хлопець хоч куди козак». Так автор характеризує... (Енея).

7. Поема І. Котляревського є переробкою... (однойменної героїчної поеми римського поета Вергілія).

8. Подорож Енея розпочинається... (після загибелі Трої).

9. Еней отримав завдання від богів... (заснувати нове царство – Рим).

10. Еней мандрує до пекла, щоб... (зустрітися з батьком).

11. У другій частині поеми показано гостювання троянців на... (Сицилії в Ацеста).

12. Історія нової української літератури починає відлік від... (1798-го року – виходу перших трьох частин «Енеїди»).

Методична ремарка. Інтерактивна вправа «Клоуз-тести» – це один із різновидів тестів. Формулюється як речення (твердження), у якому відсутнє закінчення думки (можливо, пропущене слово), учневі слід завершити речення. За допомогою клоуз-тестів можна швидко визначити рівень знань, їхню конкретність та глибину, розуміння школярами теми, основних літературознавчих положень.

3.2. Повторення змісту твору І. Котляревського. Згадайте основні події поеми, занотуйте їх у вигляді ланцюжка.

Орієнтовна відповідь

Еней рятується втечею морем із Трої – Юнона за допомогою бога вітрів Еола влаштувала бурю на морі – Нептун проганяє вітрів – Венера, мати Енея, вимолила в Зевса захисту своїй дитині – Зевс пророкує Енеєві величну долю – Еней і троянці гостюють у Дідони в Карфагені – Зевс наказує Енеєві мандрувати далі в пошуках нового царства, – Еней утікає, а Дідона накладає на себе руки – троянці на Сицилії в Ацеста – поминки по батькові Анхізові – троянки, підбурювані посланницею Юнони, підпалюють човни Енеєвої ватаги, але дощ гасить пожежу – у сні Енеєві з'являється батько Анхіз і запрошує сина в гості до пекла – продовження подорожі – троянці в Кумах – Еней мандрує з Сівіллою до пекла – зустріч Енея з батьком у пеклі – троянці успішно обминули острів лютої чарівниці Цірцеї – мандрівники прибули до Латинської землі – Еней і Латин обмінялися подарунками – Юнона продовжує шкодити Енеєві – сварка через те, що троянські хорти з'їли цуцика Аматиної няньки – князь Турн оголосив війну Латинові, латинці ж без згоди свого царя розпочали протистояння з Енеєм – Еней поїхав до царя Аркадії Евандра просити підмоги у війні – Евандр відправляє військо на чолі з сином Паллантом – Низ і Евріал уночі пробралися в рутульський стан, знищили багато

ворогів, але загинули й самі – Зевс забороняє богам втручатися у справи землян – від руки Турна гине Паллант – Турн забирає з тіла вбитого золоту ладунку – Еней і Турн сходяться у двобой – перемога Енея.

Учні відтворюють «сюжетний ланцюжок» на дошці, використовуючи заздалегідь заготовлені відповіді, записані на аркушах паперу формату А4.

Паралельно переглядаємо основні епізоди твору, скориставшись фрагментами мультфільму «Енеїда» В. Дахна.

IV. Оголошення теми й мети уроку

V. Опрацювання навчального матеріалу

5.1. Слово вчителя. У поемі «Енеїда» відчутний національний колорит.

ДОВІДКА

КОЛОРИ́Т, у, чол.

2. перен. Сукупність особливостей, своєрідність, характерна особливість чогонебудь. *Сила музики «Запорожця» – в її простоті, дохідливості, народності, національному колориті* (Максим Рильський, III, 1956, 358).

Словник української мови : в 11 томах. – Т. 4, 1973. – С. 232.

– Що визначає національний колорит поеми? До речі, Максим Рильський назвав «Енеїду» «енциклопедією українського життя XVIII століття». Нам необхідно вказати характерні особливості історії, культури, побуту, звичаїв, фольклору, обрядів тощо, які автор представив у творі.

Робота з таблицею «Національний колорит поеми»

На кожній парті – заздалегідь підготовлена та роздрукована таблиця, у якій розкрито особливості національного буття, історії українців. Дев'ятикласники (за вибором учителя) читають уголос наповнення цієї таблиці.

<p>Українці - нація. Світогляд, національний характер</p>	<p>Уся поема виражає духовний світ українця. Троянці – носії рис національного характеру. Вони сміливі, дужі, завзяті. Але, на думку автора, ще й покірні: на острові чаклунки Цирцеї їм судилася доля вола.</p>
<p>Мова</p>	<p>Простежується відхід від старокнижної мови – твір написано живою розмовною мовою. Автор використовує народні фразеологізми, синоніми, макаронізми, жаргонізми, народно-поетичні порівняння. У поемі персонажі названі українськими іменами, згадано назви міст, сіл.</p> <p>Ось один з епізодів: Еней у пеклі зустрів <i>Панька, Терешка, Шеліфона, Леська, Олешка і Сізьона, Пархома, Їська і Феська, Стецька, Ониська, Опанаса, Свирида, Лазаря, Тараса...</i></p> <p>Цар Латин просить Турна відмовитись від руки Лависі й знайти собі панночку в іншому поселенні. І перелічує низку українських сіл, у яких живуть панночки:</p> <p><i>Чи трохи в світі панночок?</i></p>

	<p><i>Ну взяв би Муньку або Прісю, Шатнувсь то в сей, то в той куток, В Івашки, Мильці, Пушкарівку, І в Будища, і в Горбанівку.</i></p> <p>У творі багата синоніміка. Так, коли Дідона побачила, що Еней тікає від неї, то лає його так: <i>Поганий, мерзкий, скверний, бридкий, Нікчемний, ланець, кателик! Гульвіса, пакосний, престидкий, Негідний, злодій, єретик!</i></p>
Фольклор	<p>У «Енеїді» вжито народні прислів'я, приказки, пісні. На щиті Енея Вулкан викував героїв українських казок:</p> <p><i>Були бляховані в персонах Іскусно, живо, без числа, Котигорох, Іван Царевич, Кухарчич, Сучич і Налетич, Услужливий Кузьма-Дем'ян. Коцій з прескверною ягою, І дурень з ступою новою...</i></p>
Одяг	<p>У творі точно описано деталі чоловічого й жіночого одягу, святкового й буденного, селянського й панського. Зображуючи український костюм,</p>

	<p>автор захоплюється його естетичністю й зручністю, підкреслює народний смак, своєрідність історичного шляху нації.</p> <p>Усі дійові особи – від богів до троянців – убрані в український одяг:</p> <p><i>В червоній юпочці баєвій, В запасці гарній фаналевій, В стьожках, в намисті...</i></p> <p>Так описує автор одяг Ганни, сестри Дідони. Сама ж Дідона, за словами письменника, «взяла кораблик бархатовий», наділа «спідницю і корсет шовковий», узула «червоні чобітки». А коли Венера їде до Зевса, то «взяла очіпок грезетовий і кунтуш з вусами люстровий». Усе це український жіночий одяг. У такому ж стилі одягнені й троянці: у «штани і пару чобіток...», кожухи, свитку, сорочки й каптани. Навіть другорядні персонажі описуються так, щоб підкреслити український колорит.</p>
Вірування	<p>У поемі відчувається відгомін язичницьких вірувань предків: троянці зустрічаються з</p>

	<p>мавками; у творі описано ворожіння й знахарство. Еней перед подорожжю на той світ приносить жертву: ламає гілку із чарівної яблуні (прообраз дерева життя):</p> <p><i>В лісу великому, густому, Непроходимому, пустому Якеєсь дерево росте; На нім кислиці не простії Ростуть – як жар, всі золотії, І деревце те не товсте. Із дерева сього зломити Ти мусиш гілку хоть одну; Без неї бо ні підступити Не можна перед сатану; Без гілки і назад не будеш, І душу з тілом ти погубиш, Плутон тебе закабалить. Іди ж, та пильно приглядайся, На всі чотири озирайся, Де деревце те заблищить. Плутон - бог підземного царства)</i></p>
Обрядо- вість	<p>Троянці ходять у гості з хлібом-сіллю; беруть участь у поминках, весіллях, родинних; відвідують вечорниці й досвітки. Котляревський з етнографічною</p>

	<p>точністю змальовує картину вечорниць у пеклі:</p> <p><i>Тоді-то в пеклі вечорниці Лучились, бачиш, як на те, Були дівки та молодиці І там робили не пусте: У ворона собі іграли, Весільних пісеньок співали, Співали тут і колядок; Палили клоччя, ворожили, По стині лещатами били, Загадували загадок...</i></p>
Багатство української природи	<p>У поемі змальована українська природа: рослини, дерева, кущі (папороть, васильки, петрів батіг, конвалія, терен, шипшина, липа, дуб, сосна); тварини дикі й свійські (вовк, ведмідь, тхір, заєць).</p> <p><i>Еней, шукаючи в лісі чарівну яблуню, ...Коловсь сердешний об тернину, Пошарпався весь об шипшину</i></p>
Страви	<p>У поемі названо понад сто страв і напоїв, таким чином відтворено традиційну українську кухню Дослідники встановили, що у творі І. Котляревського згадано більше українських національних страв і напоїв, ніж у спеціальному</p>

	<p>дослідженні з цього питання М. Маркевича «Обычаи, поверья, кухня и напитки малароссиян» (1860).</p> <p>Гостинно прийняв Енеєвих посланців цар Латин і запросив їх до столу:</p> <p><i>Пили горілку до ізволу І їли бублики, кав'яр; Був борщ до шпундрів з буряками, А в юшці потрух з галушками, Потім до соку каплуни; З отрібки баба — шарпанина, Печена з часником свинина, Крохналь, який їдять пани.</i></p> <p>Дідона пригощала гостей теж щедро. Їм подавали</p> <p><i>...Свинячу голову до хріну І локишину на переміну, Потім з підливою індик; На закуску куліш і кашу, Лемішку, зубці, путрю, квашу І з маком медовий шулик</i></p>
Музика, танці	<p>Герої твору грають на бандурі, сопілці, скрипці, кобзі — найпопулярніших в Україні музичних інструментах; співають пісні про козаків; танцюють народні танці — горлицю й санжарівку.</p>

	<p><i>Бандура горлиці бриньчала, Сопілка зуба затинала. . Кругом дівчата танцювали.</i></p>
Історія	<p>Поема «Енеїда» – це відгук на руйнування Січі. У ній згадується доба Гетьманщини, Запорозька Січ, гетьмани Сагайдачний і Дорошенко, битви під Полтавою та Бендерами і ще віддаленіша монголо-татарська навала. Котляревський утверджує дух козацької вольниці, перелічує різні види зброї. Автор показує неперервність національної історії від княжих часів до сучасності:</p> <p><i>Про Сагайдачного співали, Либонь, співали і про Січ, Як в пікінери набирали, Як мандровав козак всю ніч; Полтавську славили Шведчину, І неня як свою дитину З двора провадила в поход; Як під Бендер'ю воювали, Без галушок як помирали, Колись як був голодний год</i></p>
Ремесло	<p>У поемі згадуються ремесла та професії, поширені в українському суспільстві: чумак, паромщик, канцелярист, суддя, піп, купець, шинкар, швець, кравець,</p>

	<p>коваль, косар, бублейниця, військовий. Також автор описує предмети домашнього вжитку, хатній інтер'єр, які є свідченням майстерності українців у ремеслах.</p> <p>Ось епізод, коли Вулкан готується виготовляти зброю для Енея:</p> <p><i>Вулкан, до кузні дочвалавши, Будить зачав всіх ковалів; Свинець, залізо, мідь зібравши, Все гріти зараз ізвелів. Міхи пристрашні надимають, Огонь великий розпалюють, Пішов треск, стук од молотів.</i></p>
--	--

Узагальнення-висновок: «Відомості про побутово-етнографічні риси народу поєднуються з громадсько-політичними мотивами» (Юлія Солод).

5.2. Теорія літератури.

5.2.1. *Міркування вчителя.* Звичайно, у поемі історія України, вияви народного життя та побуту представлені не прямо, не відкрито. Читач повинен тлумачити авторські натяки на те чи інше явище історії, на той чи інший факт. Натяк як прийом у художньому творі має відповідний латинський термін – *алюзія*.

5.2.2. *Словникова робота.* Записати в зошити визначення літературознавчого поняття АЛЮЗІЯ.

Алюзія (від лат. *allusio* – жарт, натяк) – художньо-стилістичний прийом – натяк на загальновідомий історичний, літературний чи побутовий факт у розрахунку на обізнаність і кмітливість читача, який має витлумачити цей натяк.

Алюзія подеколи вживається як особливий вид алегорії, пов'язаної з фактами дійсності («Піррова перемога»)

5.2.3. *Робота з текстом поеми.* Знайти приклад алюзії у творі.

Орієнтовне виконання.

Алюзії в поемі:

– гармонія національного й імперського.

І. Котляревський алюзивно бачить відновлення в Україні гетьманського самоврядування, українських «нерегулярних» збройних сил;

– образами земних героїв, царів, небожителів автор натякає на реальних осіб, співвіднесених із ними. Валерій Шевчук твердить: *Еней* – «узагальнений провідник української нації»; *Дідона* може «прочитуватися як образ *Польщі*»; «Венера молодиця сміла, / Бо все з воєнними жила»: у *Венері* – матері й заступниці Енея – проглядається Катерина II, німкеня за походженням, дружина майбутнього імператора Петра III, яка силою гвардії замінила

його на цій «посаді». Самодержавною імператрицею Катерина II була проголошена в казармах Ізмайлівського полку; *Турн* – це Росія та ін.;

– алюзія і на запровадження кріпацтва в Україні та його трагічні наслідки:

Пропали всі ми з головами...

Пропали! Як сірко в базарі,

Готовте шиї до ярма.

– яскраві картини пекла, які засвідчують занепад моральності серед усіх верств несправедливого суспільства – від панів до слуг:

Всім старшинам тут без розбору,

Панам, підпанкам і слугам

Давали в пеклі добру хльору,

Всім по заслугі, як котам.

5.3. Бурлескний гумор, народна українська мова.

Котляревський дотримався встановлених традицією правил бурлеску, за якими зображувалися жартівливим і навіть «низьким» стилем ті події, що раніше були описані стилем «високим». Уже перші строфи поеми знайомлять з бурлескною манерою автора, з його веселим сміхом.

Поет показує руїни Трої як «скирту гною»; розгнівану Юнону як «сучу дочку», що «розкудкудакалась, як квочка»; Нептуна, що «виринув з моря, як карась»; Енея, що,

збентежений бурею, «крикнув, як на пуп, заплакався і заривався, пошарпався, увесь подрався, на тім'ї начесав аж струп».

Різко виступає зневажливий бурлескний тон у порівняннях і метафорах, коли Котляревський зіставляє предмети і явища невідповідних сфер. Наприклад: троянці «охляли, ніби в дощ щеня»; Меркурій «прискочив, мов котище мурий, до сирних в маслі пирогів».

Цей бурлескний тон проймає всю поему. Автор дотримується його всюди – і в шостій, останній, частині пише:

...я ж до жалю не мастак.

Я сліз і охання боюся.

Зневажливий бурлескний тон знижує поважні образи і викликає сміх.

Але нерідко Котляревський посипає свої дотепи сатиричною сіллю і глузує з панів та з певних явищ кріпосницького ладу. Наприклад, Еней дорікає «старому шкарбунові» Нептуну за те, що «базаринку любить брати», але не поспішає «людям в нужді помагати». Цим величного бога моря поет перетворює в чиновника-хабарника. Таким способом автор надає бурлескним картинам сатиричного звучання.

5.3.1. Перегляд уривка з мультфільму «Енеїда» В. Дахна (картини пекла).

Ви помітили, що про високе та поважне у творі говориться в спеціально низькому, жартівливому, іронічному тоні. Такі підходи відбиті і в мультфільмі.

5.3.2. Відома легенда про те, що коли боги ділили між людьми таланти, то одна людина обрала собі сміх, на який до того ніхто не звернув уваги, бо не надавав йому серйозного значення. І тільки потім боги схаменулися й жахнулися, побачивши, що людина, озброєна сміхом, може бути сильнішою навіть від них. «Цією людиною був геніальний полтавець Іван Котляревський», – зазначив білоруський письменник Андрій Макайонек.

Легенду пригадують кожного разу, коли йдеться про мову «Енеїди».

Народність поеми підкреслюють українські народні прислів'я, приказки та фразеологізми, які письменник використовує вміло й доречно: то вплітає в авторську мову, то вкладає в уста героїв, то змінює їх, то вживає лише фрагмент. Майже без змін використані, наприклад, прислів'я: «Хто чим багат, то тим і рад»; «Великії у страха очі»; «Мужича правда єсть колюча, а панська на всі боки гнуча». Стійкі народні вислови створюють колоритні емоційні образи, картини, веселий оптимістичний настрій

5.3.3. Практична робота: робота в групах.

Випишіть із тексту поеми по 5-6 метафор (1-а група), порівнянь (2-а група), прислів'їв (3-я група) та з'ясуйте їхні функції у творі.

Зразки виконання практичної роботи.

Метафори: «і за гріхи їм носа втруть», «зробили з неї скирту гною», «Не йди в дорогу без запасу, // Бо хвіст од голоду надмеш», «Рутульцям перегону дати», «Еней тогді купався в бразі // І на полу, укшившись, ліг», «Летить оп'ять врагів локшити, // Летить троянців ободрити, // Роздуть в них храбрості вогонь».

Порівняння: «Еней піджав хвіст, мов собака, // Мов Каїн, затрусивсь увесь», « Прибіг к троянцям, засапався, // Обмок в поту, як би купався, // Мов з торгу в школу курохват»; боги, захотівши подивитись на кулачний бій Дареса і Ентелла, «із неба виткнули носи, ...як жаби літом, із роси», гостюючи у Зевса, вони понаїдалися і «Уже либонь були п'яненькі, // Понадувались, мов йоржі», «Зевес моргнув, як кріль усами, // Олімп, мов листик, затрусивсь», троянці після блукань «охляли, ніби в дощ щеня», Нептун «виринув з моря, як карась», сорочка в Харона «замазана була на палець, засалена, аж капав смалець».

Прислів'я: «Хто чим багат, то тим і рад», «Мужича правда єсть колюча, // А панська на всі боки гнуча», «Пропав, як Сірко на базарі»,

«Ледащо син – то батьків гріх», «Коли чого в руках не маєш, // То не хвалися, що твоє», «Все військо добре убирало // Аж поза ухами ляцало. // Один пред другим хватав», «Та вже що буде, те і буде, // А буде те, що бог нам дасть».

5.4. Ствердження народної моралі (картини пекла).

5.4.1. Найбільш алюзивне та «націоналізоване» в поемі пекло. При його зображенні автор також нерідко використовує пародію.

Словникова робота. Записати в зошити визначення літературознавчого поняття ПАРОДІЯ.

Пародія (грецьк *parodia*, букв. – переспів) – комічне наслідування художнього твору або групи слів.

”Енеїда” – знаменита пародія» (Т. Шевченко).

5.4.2. *Методична ремарка.* Розмову про пекло в «Енеїді» І. Котляревського можна провести у формі *спільної роботи* вчителя та учнів: учитель подає аргументи, а учні добирають відповідні цитати.

Аргумент. Приступаючи до опису пекла, автор полемізує із Вергілієм та апелює до української міфології, легенд, переказів.

Цитата:

*Вергілій же, нехай царствує,
Розумненький був чоловік,
Нехай не вадить, як не чує,*

*Та в давній дуже жив він вік.
Не так тепер і в пеклі стало,
Як в старину колись бувало
І як покійник написав;
Я, може, що-небудь прибавлю,
Переміню і що оставлю,
Писну – як од старих чував.*

Змальовуючи пекло і рай, письменник подає загальну картину суспільства. Рай та пекло населені ним відповідно до народних уявлень, як це зображено в легендах та піснях. У раю – бідні вдови; сироти; ті, які «проценту не лупили», а допомагали убогим; ті, які «жили голодні під тинами», з яких глузували, котрих ображали й «випроваджували в потилицю і по плечах». У пеклі ж – пани й чиновники. Автор докладно перелічує всіх, уміщених ним до пекла. На першому плані – поміщики-кріпосники, за ними – козацька старшина, купці, судді, міняйли, чиновники, корчмарі, офіцери. Отже, пекло і рай – це втілення автором народної мрії про соціальну справедливість. Пекло зображене не стільки в бурлескному, як у сатиричному плані.

Аргумент. У пеклі – в основному представники панівного класу: жорстокі пани, здириники, чиновники, нечесні судді та церковні служителі:

Цитата:

Тут всякїї були цехмістри,

*І ратмани, і бургомістри,
Судді, підсудки, писарі...*

Свої черги до пекла очікували десятники, соцькі, стряпчі, секретарі та повірені, яких письменник називає «п'явками людськими», проклятими.

Аргумент. Показ Котляревським того, яку відплату мають отримати грішники і за що:

Цитата:

*Панів за те там мордували
І жарили зо всіх боків,
Що людям льготи не давали
І ставили їх за скотів.*

Аргумент. У раю автор зображує представників трудового народу, які були пригноблені за життя:

Цитата:

*Не ті се, що в цвітних жупанах...
Не ті се, що кричать: «і паки»,
Не ті, що в золотих шапках.
...бідні, нищі, навіжені,
Що дурнями зачисляли їх...
Се вдови бідні, безпомощні,
Яким приюту не було...*

Праведних панів у раю було зовсім мало – «трохи сього дива, / Не квапляться на се вони!».

Описом картин пекла і раю письменник не тільки показав правду про несправедливу сутність соціуму, а й висловив надію на перемогу справедливості. Він мріє про ті часи,

коли в суспільстві буде панувати рівноправ'я, а люди почнуть жити згідно із законами християнської моралі.

Аргумент. Мрії про кращі часи.

Цитата:

*Ченці, попи і крутопопи
Мирян щоб звали научать;
Щоб не ганялись за гривнями,
Щоб не возились з попадями,
Та знали церкву щоб одну...*

Отже, рай і пекло в «Енеїді» відбивають національний характер твору та мають алюзивно-пародійне спрямування.

VI. Підсумок уроку.

Інтерактивна вправа «Незакінчене речення».

Продовжіть речення

«Сьогодні на уроці мене вразило
(вразили...)...»

«Я зрозумів/зрозуміла, що *алюзія* – це ...»

«Я зрозумів/зрозуміла, що *пародія* –
це...»

«Поема «Енеїда» – енциклопедія
народного життя, адже в ній...».

VII. Домашнє завдання.

Дібрати цитати до характеристики образів поеми І. Котляревського «Енеїда».

УРОК № 3

Тема. «Енеїда» І. Котляревського – одне з джерел філософських, естетичних, морально-етичних понять, втілених в образах літературних героїв». Іван Котляревський. «Енеїда». Провідні мотиви і проблеми твору. Характеристика героїв поеми, образ Енея.

Мета:

- навчальна: визначити основні проблеми та мотиви твору; поглибити вміння учнів характеризувати образи-персонажі ліро-епічного твору, висловлювати власні міркування про їхні вчинки та характери;
- розвивальна: розвивати образне й логічне мислення, пам'ять, спостережливість, уміння мотивувати власні думки, грамотно робити узагальнення;
- виховна: виховувати патріотичні почуття, чесність, шляхетність.

Тип уроку: комбінований урок.

Обладнання: інтерактивний плакат «Іван Котляревський – зачинатель нової української літератури»; ілюстрації А.Базилевича та Я.Штірена до поеми, тексти поеми.

Методи, прийоми і форми: слово вчителя; робота з інтерактивним плакатом; робота в групах, прийом «тонкі» і «товсті» запитання,

робота з ілюстраціями, складання опорного конспекту.

Хід уроку

I. Організаційний момент.

II. Мотивація навчальної діяльності учнів.

Слово вчителя. «Поема Котляревського – самобутній і глибоко національний твір, де стародавніх троянців і латинян переодягнуто в жупани й кобеняки українського козацтва XVIII ст., в каптани й мундири тодішнього чиновництва, у підрясники й рясини “хаптурного роду” – духовенства, де широким пензлем змальовано побут тогочасного панства, що замінило собою Вергілієвих олімпійців» (Максим Рильський).

Великий полтавець «Енеїдою» утверджував безсмертя українського народу, підносив історію, самобутню ментальність, народну культуру, мову, дух волелюбних традицій, свободи; засуджував кріпацтво, колоніальний гніт Московії. Через це й персонажі поеми – героїчні і буденні, позитивні й негативні, тому є на кого вторувати, а кого засуджувати.

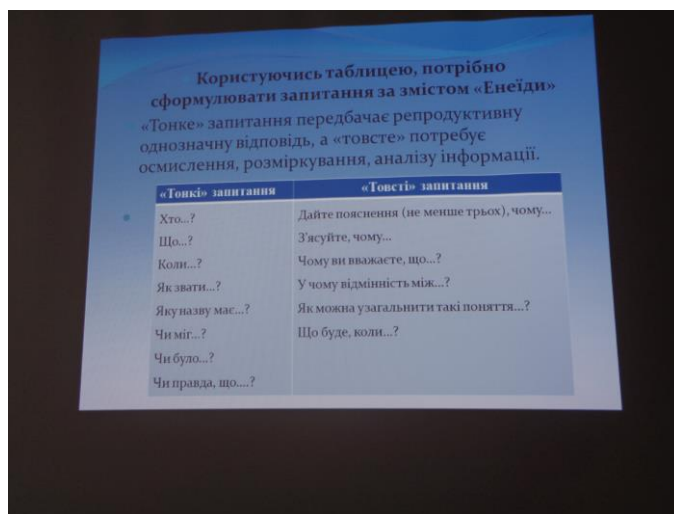
III. Актуалізація опорних знань учнів.

Прийом «тонкі» і «товсті» запитання.

Методична ремарка. Прийом «тонкі» і «товсті» запитання застосовують для взаємоопитування

учнів з певної теми. «Тонке» запитання передбачає репродуктивну однозначну відповідь, а «товсте» потребує осмислення, розмірковування, аналізу інформації. Учні, користуючись таблицею, формують запитання за змістом «Енеїди».

«Тонкі» запитання	«Товсті» запитання
Хто...?	Дайте пояснення (не менше трьох), чому...
Що...?	З'ясуйте, чому...
Коли...?	Чому ви вважаєте, що...?
Як звати...?	У чому відмінність між...?
Яку назву має...?	Як можна узагальнити такі поняття...?
Чи міг...?	Що буде, коли...?
Чи було...?	
Чи правда, що....?	

Орієнтовні «тонкі запитання»

1. **Хто** такий Еней?
2. **Що** зробив Еней для того, щоб утихомирити бурю на морі?
3. **Коли** Еней покинув Карфаген?
4. **Як** звати батька Енея?
5. **Яку назву** має острів царя Ацеста?
6. **Чи** міг Еней без Сивілли потрапити в пекло?
7. **Чи** було Енеєві в пеклі страшно?
8. **Чи правда, що** Лавися чепурилася на похорон матері, приміряючи перед дзеркалом вбрання, яке їй личить?

Один із варіантів «товстих запитань» за змістом «Енеїди»

1. **З'ясуйте, чому** Котляревський увів у текст поеми опис картин пекла та раю? (1. Щоб відтворити народне уявлення про гріх та святість. 2. На людину чекає обов'язкова розплата за гріхи та нагорода за праведне життя. 3. Спонукає задуматися над сенсом буття.)
2. **Чому ви вважаєте, що** боги репрезентують національну сміхову культуру? (1. Іронічне ставлення до всього. 2. Карнавальність (переодягання...)
3. Пародійність (карикатуризм, тобто змалювання в перебільшеному вигляді характерних особливостей).
3. **У чому відмінність між** Латином і Турном? (1. Латин витриманий а Турн – запальний. 2.

Різні зовні: Латин – низького зросту, худий, а Турн – високий, товстий, «обточений, мов огірок». 3. Латин – поміркований, а Турн – радикальний...).

4. **Як можна узагальнити такі поняття, як війна і героїзм?** (1. Греки знищили Трою, троянці(українці) змушені кидати свою домівку й шукати інше місце... Сьогодні, на жаль, ми теж маємо переселенців зі Сходу...

2. У ході війни ніхто не зважає на людину та її проблеми. 3. Героїзм виявляється в екстремальних ситуаціях. Тут – у війні. Низ і Евріал героїчно гинуть, знищивши перед тим багато ворогів.)

5. **Що буде, коли Юнона перестане втручатися в справи землян?** (1. До того, коли вона втручалася, ввесь час траплялися різні негаразди: буря на морі, пожежа на флоті...

2. Після заборони Зевса Юноні втручатися в справи інших все йде своє чергою, проблеми вирішують люди. 3. Життя стане спокійнішим, кращим...).

IV. Оголошення теми й мети уроку.

V. Опрацювання навчального матеріалу.

5.1. Робота з ілюстраціями.

«Енеїда» оптимістично впливала й продовжує впливати на читачів, митців. У

Полтавському літературно-меморіальному музеї Івана Котляревського зберігаються ілюстрації до «Енеїди», виконані художником Анатолієм Базилевичем. «Енеїда», проілюстрована Базилевичем, вийшла з друку 1968 року – незадовго до святкування двохсотліття Івана Котляревського. Художникові вдалося не лише комічні чи сатиричні сцени, але й ілюстрації до описів баталій чи напружені, драматичні ситуації. Більш ніж сто тридцять пружних контурних малюнків, потужно підсвічених кількома кольорами, вдало передають усю палітру українського життя: від дотепно підмічених сцен типу сварки Юнони та Венери до трагічних картин, як, наприклад, скорбота матері вбитого Евріала.

Цікавими є також ілюстрації до поеми й художника Я. Штірена.

Завдання: розгляньте ілюстрації, доберіть до них цитати.

Художник А.Базилевич

Еней був парубок моторний
І хлопець хоть куди козак.
Удавсь на всеє зле проворний,
Завзятіший од всіх бурлак
(І ч., 1 строфа)

Низ і Евріал

*Від тебе не одстану зроду,
З тобою рад в огонь і в воду,
На сто смертей піду з тобою. (V.229)*

Юнона в дорозі до Еоли

(Част. 1, строфа 4)

Художник Я.Штірен

Юнону взяв великий жах!
Впрягла в гринджолята павичку,
Сховала під кибалку мичку,
Щоб не світилася коса;
Взяла спідницю і шнурівку,
Хліба з сіллю на тарілку,
К Еолу мчалась, як оса.

(І ч., 4 строфа)

Нептун на ракові

(Част. I, строфа 11)

Художник Я.Штірен

Нептун іздавна був дряпічка,
Почув Енеїв голосок;
Шатнувся зараз із запічка,
Півкопи для його кусок!..
І миттю осідлавши рака,
Схвативсь на його, мов бурлака,
І вирнув з моря, як карась.

(І ч., 11 строфа)

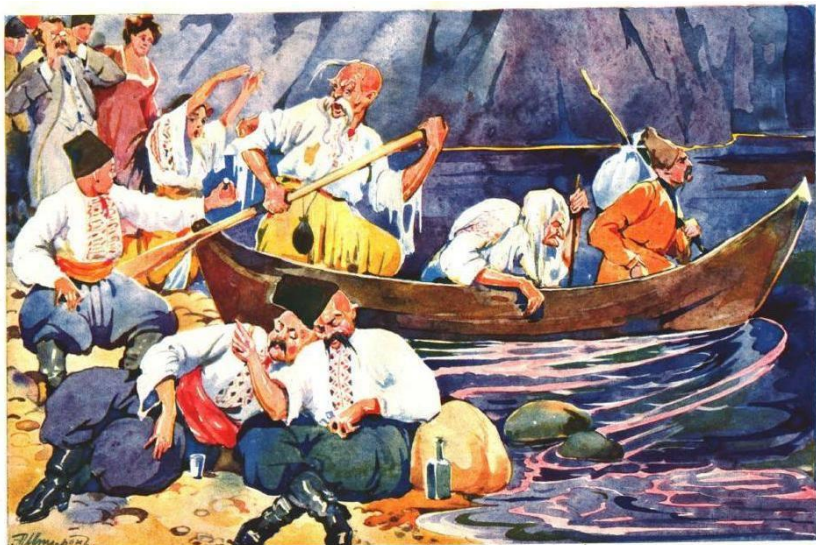

Дидона та Еней

(Част. I, строфи 51—57)

Художник Я.Штірен

Постій, прескурвий, вражий сину!
Зо мною перше розплатись;
От задушу, як злу личину!
Ось ну лиш тільки завертись!
От так за хліб, за сіль ти платиш?
(І ч., 57 строфа)

Перевізник Харон

(Част. III, строфи 52—57)

Художник Я.Штірен

Як гуща в сирівці іграє,
Шиплять, як кваснуть, буряки,
Як против сонця рій гуляє,
Гули сі так небораки,
Харона, плачучи, прохали
До його руки простягали,
Щоб взяв з собою на каюк...
(III ч., 57 строфа)

Художник А.Базилевич

Еней від них не одступався,
Тройчаткою всіх приганяв;
І хто хоть трохи ліновався,
Тому субітки і давав.
За тиждень так латину знали,
Що вже з Енеєм розмовляли
І говорили все на ус:
Енея звали Енеусом,
Уже не паном - домініусом,
Себе ж то звали - троянус.
(IV ч., 34 строфа)

Несли подарки пред собою:
Пиріг завдовжки із аршин...
Се килим-самольот чудесний,
За Хмеля виткався царя,
Літа під облака небесні
До місяця і де зоря...
А се сап'янці-самоходи,
Що в них ходив іще Адам...

(IV ч. строфа 51)

Художник А.Базилевич

Венера зачала благати
І за Енеєчка прохати,
Вулкан йому щоб допоміг:
Енеєві зробив би зброю,
Із сталі, міді, золотую,-
Такую, щоб ніхто не зміг.

(V ч., 6 строфа)

Художник А.Базилевич

Сказала: «Милий, на, Енею,
Ту збрую, що ковав Вулкан...
Коли себе устроїш нею,
То струсить Турн...

(V ч.)

Художник А.Базилевич

І вмиг, вхопивши за чуприну,
Шкереберть Турна повернув...

(VI ч.)

5.2. Провідні мотиви твору.

5.2.1. З'ясуйте, які мотиви домінують у поемі І. Котляревського.

ДОВІДКА

МОТИВ (фр., від лат. – рухаю) – тема ліричного твору або неподільна смислова одиниця, з якої складається сюжет: мотив самотності, жертвності та ін.

У поемі можна виокремити *мотиви*:

– мандрів;

– патріотизму, зокрема любові до рідної землі, готовності служити їй;

– підпорядкування власних інтересів суспільним;

– кохання й самопожертви;

– синівської любові.

5.2.2. *Практична робота.* Дібрати приклади-цитати, які ілюструють мотиви любові до рідної землі та підпорядкування власних інтересів суспільним.

*Любов к отчизні де героїть,
Там сила вража не устоїть,
Там груди сильніша од гармат*

*... ..
Де общес добро в упадку,
Забудь отця, забудь і матку,
Лети повинност ісправлять. (Евріал)*

5.3. Провідні проблеми твору.

5.3.1. Назвіть блоки *проблем*, які порушує автор у творі.

I. Котляревський порушує такі *блоки проблем*:

- національні проблеми;
- соціальні проблеми;
- морально-етичні.

Національні проблеми – це

- захист рідної землі від ворогів;
- почуття національного обов'язку;
- служіння своєму народові.

З-поміж **соціальних** проблем можна виокремити такі:

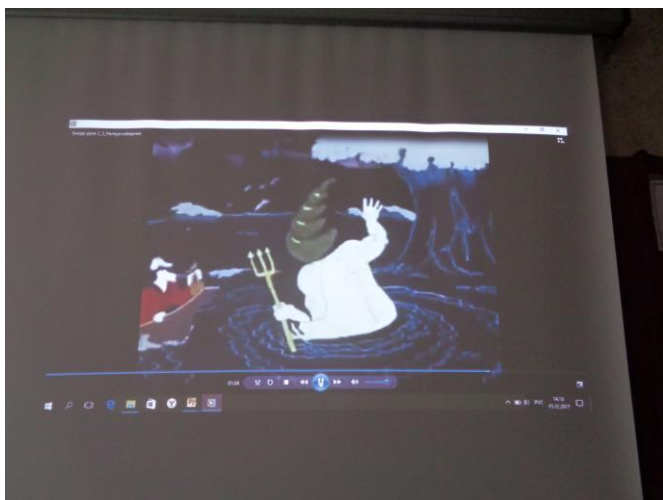
- соціальна нерівність;
- хабарництво чиновників, злочинство, інтриганство, підлабузництво, здирництво, пихатість, безкультур'я, кругова порука, зловживання службовим становищем

- паразитичне існування можновладців;
- проблема війни;
- розгульний спосіб життя представників різних прошарків суспільства.

У творі порушено такі **морально-етичні** проблеми:

- виховання дітей;
- утвердження людських чеснот: добропорядності, поваги до батьків, кохання, вірності, виховання дітей на засадах народної моралі;
- моральна нікчемність панства, чиновників, повна байдужість до інтересів і потреб народу («Щодень було у них похмілля, // Пилась горілка, як вода, // Щодень бенкети, мов весілля, // Всі п'яні, хоть посуньсь кудажу»; «Чи довго будете казирись // І стид Олімпові робить? // Щодень проміж себе сварирись // І смертних з смертними травить»);
- засудження людських вад: брехливості, лінощів, зрадливості, нехтування християнською мораллю.

5.3.2. Завдання: прокоментуйте одну з проблем, порушених у поемі «Енеїда».

Орієнтовна відповідь.

Суспільною вадою було хабарництво чиновників, яких автор за характером своєї роботи знав дуже добре. За хабар Еол влаштовує бурю на морі, за хабар цю бурю Нептун-«дряпичка» втихомирив; хабарі від Венери бере навіть мати богів Цібелла.

Несправедливе суспільство породжує й несправедливі закони, стосунки, правила:

Ти знаєш – дурень не бере:

У нас хоть трохи хто тямуций,

Уміє жить по правді суцїй,

*То той, хоть з батька, та здере (Сивілла
говорить Енесві перед подорджжю в пекло).*

Ще одна важлива проблема – **проблема війни**. Вона особливо актуальна нині, коли Україна воює з агресором, що посягнув на

цілісність нашої держави. У поемі автор засуджує війну, показує її алегорично непривабливою:

*Війна в кровавих ризах тут;
За нею рани, смерть, увіччя,
Безбожність і безчоловіччя
Хвіст мантиї її несуть.*

Негативними показує й окремих ревних вояків, таких, наприклад, як сподвижник Турна Авентій:

*Всіх тормошив, валив на купку,
Дивився бісом, гадом, сторч.*

Турн – зачинатель війни – зображений автором викривально:

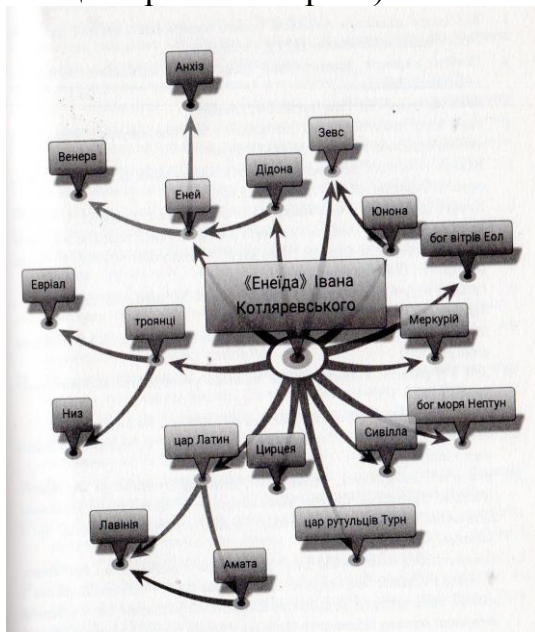
*Удачею Турн ободрився,
По всіх усядах смерть носив;
Як кнур свиріпий, розчерився
І без пощади всіх косив.*

«Був не рубака і воюватись не любив» старий Латин, він засуджує тих, хто підбурює народ на війну і навіть погрожує їм суворим покаранням.

Щоб не проливати більше крові, Еней приймає пропозицію Турна про двобій. Поранивши Турна, Еней не має наміру його вбити, але, побачивши Паллантову ладунку, мстить за свого юного товариша («Паллант тебе тут убиває, // Тебе він в пеклі дожидає»).

5.4. Характеристика героїв поеми, образ Енея.

Відеофрагмент «Велич особистості» (інтерв'ю з мовознавцем Іриною Фаріон)

5.4.1. Бесіда: запитання-відповідь –

– Хто головний герой поеми?

(Еней, адже твір має заголовок «Енеїда»)

– Хто завжди й повсюдно з Енеєм?

(Із ним його вірні побратими – ватага троянців)

– Отже, **Еней і троянці - ПЕРША група персонажів поеми.**

- Яку другу групу персонажів можна виокремити?

– **ДРУГА група – небожителі (боги).**

– Кого з них ви можете назвати?

(Юнона, Еол, Нептун, Венера, Зевс, Плутон, Меркурій...)

– Хто ще діє в поемі І. Котляревського?

(Дідона, Латин, його дружина Амата й донька Лавінія, Турн та ін.)

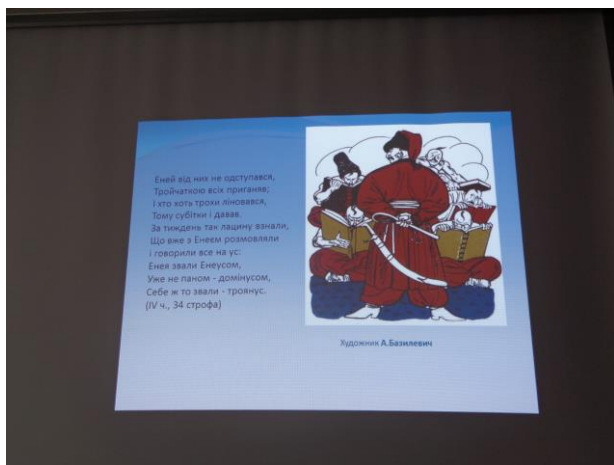
– Отже, це **ТРЕТЯ група персонажів «Енеїди»**

– **земні герої, царі.**

У поемі значна кількість персонажів, які можна згрупувати таким чином (запис у зошиті):

Образи-персонажі поеми «Енеїда» Івана Котляревського:

1. Еней і троянці.

2. Боги.

3. Земні герої, царі.

Образи богів(*перегляд фрагментів з мультфільму «Енеїда»*)

5.4.2. Образ Енея.

Колективне складання плану для характеристики образу Енея

1. Еней – головний герой твору «Енеїда» І.П.Котляревського.

2. Портрет, зовнішність.

3. Позитивні риси характеру Енея:

а) сміливість і відчайдушність;

б) завзятість і розсудливість;

в) відвага і хоробрість;

г) близькість до народу;

д) простота і щирість;

е) уміння швидко орієнтуватися в обстановці;

є) критичне ставлення до самодержавства, панства.

2. Негативні риси характеру Енея:

а) легковажність і безжурність;

б) нестійкість і непослідовність;

в) пристрасть до хмільних напоїв;

г) боягузливість і безпорадність.

Повідомлення вчителя.

Еней – троянець, але алюзивно сприймається як кошовий отаман запорожців. Сам ватаг так себе характеризує: *«Я кошовий Еней-троянець / Скитаюсь по миру, мов ланець.../ Троянець я, Еней одважний...»*

Перші загальновідомі його портретні характеристики — *«...парубок моторний // І хлопець хоть куди козак»* – створюють

привабливий образ козака. Далі ж автор наділяє його низкою негативних рис: любить випити й погуляти, розважатися, боїться бурі на морі; він заводій усіляких бешкетів і витівок, нестійкий у коханні, легковажний, здатний на бійку. Автор характеризує його емоційно-забарвленими епітетами й порівняннями з негативним змістом: *«...на всеє зле проворний, мутив, як на селі москаль»*. Усе це змальовано з використанням мовно-стилістичних засобів бурлеску. Позитивний образ Енея постає в останніх частинах поеми, де змальовані сцени війни.

Цар Аркадії Евандр, відправляючи військо на чолі зі своїм сином, *«Палланта підозвавши, / Такі слова йому сказав»*:

*«Іди служи, годи Енею,
Він зна воєнне ремесло;
Умом і храбрістю своєю
В опрічнєє попав число».*

Еней – дотепний, доброзичливий, гарний і проворний, легко сходиться з людьми. Як ватажок троянців, Еней вимогливий і строгий, але добрий і справедливий, постійно дбає про своїх воїнів, тужить за загиблими.

Отже, образ Енея складний і багатогранний. Він – козацький ватажок, який у скрутну хвилину зумів урятувати *«деяких троянців»* (вважай, козаків) і, виконуючи волю богів, помандрував у пошуках нової Трої. За передбаченням-пророкуванням Зевса, *«не малий*

буде він панок. // ...Багацько хлопців там наплодить // І всім їм буде ватажок».

Відповідно до бурлескної традиції, Еней поданий з глумливою іронією та самоіронією. То він, заїхавши до Дідони, веде себе легковажно; часто впивається, бешкетує, забуває про наказ богів. Але крізь сміхову структуру можна зрозуміти, що Еней – «поштивий» син, адже, дотримуючись церковно-народних правил вшановує-поминає померлого батька: *«Як проспівали «со святими», // ... облився слізьми гіркими...»*. А ще він – сам гарний батько, котрий у козацьких звичаях виховав сина. У п'ятій частині згадано Іула Енейовича, до якого звертається Евріал, вибираючись у ворожий стан. Він прохає Іула потурбуватися про матір, бо *«ішов на смерть»*. На це син Енея піднесено відповідає: *«Ти служиш нам не за пропале, // На смерть за нас несеши живіт... // І ненью заступать кленуся»*.

Під час війни (п'ята і шоста частини) Еней виступає мудрим та героїчним, що відбивало історичні традиції українського народу.

В образах Енея, троянців Котляревський розкрив головні риси українців: волелюбність, оптимізм, почуття гумору, гостинність і водночас деяку меланхолійність, впертість у досягненні мети.

Складання опорного конспекту

Мотор- ний козак	Завзя- тий	Любить погуляти	Сміли- вий воїн	Розсуд- ливий
ЕНЕЙ				
Пова- жає пред- ків	Хит- рий	Відваж- ний, хороб- рий	Вірний обов'яз- ку	Гарний дипло- мат

З-поміж Енеєвого війська виокремлено образи *Низа* та *Евріала*.

Авторська характеристика:

*Хоть молоді були, та гожі
І кріпкі, храбрі, як харциз.
В них кров текла хоть не троянська,
Якась чужая — бусурманська,
Та в службі вірні козаки.
До бою їх спіткав прасунок;
Пішли к Енею на вербунок;
Були ж обидва земляки.
Сей **Евріал** був молоденький,
Так годів з дев'ятнадцять мав,
Де усу будь, пушок м'якенький
Біленьку шкуру пробивав;
Та був одвага і завзятий,
Силач, козак лицарковатий...*

1. Як в описі зовнішності Низа та Евріала виявилися симпатії поета?
2. Що єднає цих воїнів?
3. Хто з них і як саме сказав про громадянський обов'язок служіння вітчизні? Виписати ці слова у свій зошит.

Взаємохарактеристика:

Евріал:

*«Від тебе не одстану зроду.
З тобою рад в огонь і воду.
На сто смертей піду з тобою.
Мій батько був сердюк опрічний,
Мовляв, ...
Умри на полі як герой».*

4. Що і як розповів Евріал Низові про свого батька?

Низ:

*«У тебе мати єсть старая...
То і повинен жити для неї...
От я, так чисто сиротина,
Росту, як при шляху горох;
Без нени, без отця дитина,
Еней –отець, а ненья – бог»*

*І так, одважна наша пара
Пустилася в рутульський стан.
На те і місяць вкрила хмара,*

*І поле вкрив густий туман...
Переднюю побивши стражу,
Полізли в стан варити кашу...*

5. Який висновок ви зробили з опису вилазки Низа та Евріала в рутульський табір?

6. Як ви розумієте цю фразу, що стала крилатою:

*Любов к отчизні де героїть,
Там сила вража не устоїть,
Там груди сильніша од гармат.?*

Як впливає з тексту, Низ і Евріал – не троянці, отже, служачи Енеєві, б'ються за чужу вітчизну. Проте їм властиві лицарські риси та вчинки: самовіддане виконання обов'язку («...ми Енею присягали»), самопожертвна товарицькість («На сто смертей піду з тобою»). Вони – приклад побратимства, дружби, взаємовиручки.

5.4.3. Робота в групах. Характеристика богів і царів.

Перша група готує *тези* до повідомлення про образи богів, друга – про образи царів. Можна користуватися підручником, обов'язково – текстом поеми.

Тези до повідомлення «Образи богів у поемі»

Олімпійські боги – алюзія на панівну верству українського суспільства останньої чверті XVIII – початку XIX століття.

Своє життя олімпійці проводять у чварах («...між собою боги сварились...»), бенкетах, інтригах. З-поміж них – і хабарники («*Нептун іздавна був дряпичка...*»), і морально розбещені (Венера все «з воєнними жила»).

Богам байдуже до долі землян, вони нерідко забувають про свої обов'язки перед людьми («забули наших людських бід»).

Зевс – начальник-самодур, пиятик.

Мова богів груба, лайлива; вони кричать та сваряться, як «бублейниці».

Засобами гумору та сатири Котляревський в образах богів викриває вади суспільства.

Тези до повідомлення «Образи царів у поемі»

Царі в поемі «Енеїда» – це алюзії на чиновників, вельмож, вищі прошарки суспільства.

Дідона – пані-поміщиця, у неї «щодень бенкети, мов весілля...».

Латин – дріб'язковий царьок, царьок-нездара; він неспроможний керувати своїм царством.

Турн – бундючний офіцер, пихатий, самозакоханий. Він – бездушний гуляка.

VI. Підсумок уроку.

Учитель. Національний колорит, народна жива основа, розгалужена система образів – ці та інші особливості «Енеїди» поставили її в

контекст кращих творів як української, так і світової літератури. Інші переробки твору Вергілія – італійця Дж.-Б. Лаллі, француза П. Скаррона, німця Й.-Г. Шмідта, австрійця А. Блюмауера, росіян М. Осипова та О. Котельницького – загубилися в часі і просторі, а «Енеїда» українця І. Котляревського живе й дотепер. Живе, бо своїм твором Котляревський поєднав українське художнє слово зі світовою культурою, довів, що в рамках бурлескного жанру можна правдиво показати життя народу і висміяти його ворогів.

«Мікрофон»

– Що нового й корисного ви дізналися на уроці?

VII. Домашнє завдання.

Прочитати п'єсу «Наталка Полтавка» Івана Котляревського, виписати цитати для характеристики дійових осіб драми.

УРОК № 4

Тема. «Хто не знає цієї праматері [українського] народного театру? ...“Наталку” вивчили напам’ять мало не всі слухачі...» Іван Котляревський. Соціально-побутова драма «Наталка Полтавка» – перший твір нової української драматургії. Сценічне життя п’єси.

Мета:

– навчальна: з’ясувати жанр та композицію твору, охарактеризувати дійових осіб драми, розкрити значення творчості І. П. Котляревського в розвитку української літератури;

– розвивальна: розвивати логічне мислення, усне мовлення, уміння аналізувати дійових осіб драми, узагальнювати, робити висновки, відстоювати власні переконання і принципи;

– виховна: виховувати в дев’ятикласників кращі моральні якості, прищеплювати любов до театру.

Тип уроку: засвоєння знань, формування вмінь.

Обладнання: портрет письменника у вишитому рушнику; інтерактивний плакат «Іван Котляревський – зачинатель нової

української літератури»; аудіозаписи пісень із п'єси Наталка Полтавка»; фільм «Наталка Полтавка», 1978 рік (кіномистецтво).

Методи, прийоми і форми: слово вчителя, бесіда, словникова робота, мозкова атака, інтерактивна вправа «Відбий м'яч», робота у групах.

Хід уроку

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація опорних знань

2.1. Які ваші очікування від уроку? Що нового ви хочете дізнатися, що з'ясувати для себе?

Методична ремарка. Відповідно до шкільної програми з української літератури учні вже отримали певні відомості про специфіку драми як літературного роду та виду: «ТЛ: драматичний твір і його побудова (5 клас), ТЛ: драматичний твір (*поглиблено*), комедія, трагікомедія (8 клас)» (програма). Отже, родово-видові особливості «Наталки Полтавки» їм знайомі. Дев'ятикласники також *знають* «загальну інформацію ... про вертеп як вид давнього театрального мистецтва» (програма), бо *оглядово вивчали* «Вертеп як вид лялькового театрального дійства» (програма).

2.2. «Мозкова атака».

– Назвіть основні літературні *роди* (епічний рід, ліричний рід, драматичний рід).

– Назвіть *види драми* (Власне драма, комедія, трагедія).

– Яка побудова драматичного твору? (Текст драми поділяється «на великі частини – *д і ї* (у «Наталці Полтавці» їх дві, але може бути три, чотири, рідше п'ять); кожна дія у свою чергу ділиться на *к а р т и н и* (іноді немає такого поділу), кожна картина – на *я в и*, пов'язані з входом чи виходом дійових осіб. Усі яви написані у формі *д і а л о г і в* між двома або більше дійовими особами; зрідка трапляються *м о н о л о г и*. Коротка відповідь одної дійової особи на попереднє висловлювання її співрозмовника або останнє речення висловлювання зветься *р е п л і к о ю* (Олександра Бандура)).

– Як І. Котляревський пов'язаний із театром?

ІІІ. Оголошення теми, мети уроку.

IV. Мотивація навчальної діяльності учнів.

1. Ліричне звернення до Наталки (*читає напам'ять Ірина Покидько*).

«Наталка Полтавка!

Дорога, безсмертна, вічно юна, мов кохання! Ти вийшла на зорі нової літератури з тихої зеленої Полтави, від голубоокої Ворскли та й пішла мандрувати по селах і хуторах українських, по містах російських, ще й по всьому білому світу... І довелося тобі бути в дорозі не один день, не один рік та й не одне століття. Кругом і завжди тебе радо вітали, а найбільше у бідних селянських хатах.

Наталочко Полтавочко!

Скрізь впізнають тебе по голубих очах, по довгих русих косах, стрічках макових, чобітках червоних, вишиваній сорочці, намисті кораловім, ще й по вінку із рож пишних, червоногарячих! І яке серце парубоцьке не здригнеться, забачивши тебе; затремтить-зів'яне від краси ненаглядної та враз і завмре-заніміє, бо по очах твоїх видно: ти чотири довгих-предовгих роки чекаєш - не дочекаєшся свого судженого-коханого, вірного, єдиного.

– *Петре! Петре! Де ти тепер?*

Чотири роки... А наче вічність. Та милого можна і вічність ждати.

Наталонько Полтавонько!

Усюди впізнають тебе по твоєму вірному, безмежному кохання, і повсюди тобі двері відчинені, і скрізь зустрічають тебе чи то щирим, ласкавим усміхом, чи то поглядом закоханим, а чи сльозами чистими. Рівна, безкінечна дорога стелиться та й стелиться тобі полотном білим і зникає у світлих далях майбутнього.

Твоїм палким коханням горіла незрівнянна Марія Заньковецька; твоїм голосом слов'їним виливала тугу незабутня Оксана Петрусенко; твоїми сльозами гіркими плакала-ридала Марія Литвиненко-Вольгемут; твоїми устами гожими шептала пристрасні слова любові Зоя Гайдай; твоїми очима-зорями виглядає свого Петра Белла Руденко:

Де ти, милий, чорнобривий?

Де ти? Озовися!

Як я, бідна, тут горюю,

прийди подивися!..

Наталко Полтавко!

Вийшла ти із зеленої, білостінної Полтави майже два століття тому, ходиш од хати до хати, і від кожної зустрічі з тобою добрішають людські серця. І не постарієш ти ніколи!

Такою ж вічно молодого, вродливою, чисто-непорочною входиш ти і в наш клас. Із благоговійною повагою подивляться на тебе й послухають твою давню і вічно нову пісню наші хлопці й дівчата...» (Н. Ткаченко, К. Ходосов)

2. Демонстрація фрагмента з кінофільму.

Наталка іде з відрами на коромислі, ставить відра біля криниці, набирає воду. Потім говорить: *«Петре! Петре! Де ти тепер? Може, де скитаєшся у нужді та горі, проклинаєш Наталку, що через неї утеряв пристанище, а може, забув, що я живу на світі. Я тебе любила і тепер люблю. Ми тепер рівня з тобою. Вернися до мого серця! Нехай глянуть очі мої на тебе іще раз і навіки закриються...»*.

3. Слово вчителя. Ви подивилися фрагмент кінофільму, знятого 1978 року за п'єсою Івана Петровича Котляревського «Наталка Полтавка». Небагато у світовій драматургії творів, які зрівнялися б з «Наталкою Полтавкою» за популярністю у читача/глядача. Твір нашого земляка – перша драма в новій

українській літературі, одна з найкоштовніших перлин національного письменства.

Проблемне питання. «Опера малоросійська у двох діях», – так визначив жанр свого твору автор. До кінця уроку нам потрібно з'ясувати, **чому п'єса «Наталка Полтавка» є соціально-побутовою.**

V. Основний зміст уроку

5.1. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу.

Учнівське повідомлення «Сценічна доля п'єси «Наталка Полтавка» І. П. Котляревського».

«Наталка Полтавка» написана у **1819** році (надрукована лише в **1838** році) і відразу ж поставлена в Полтаві за участю відомого актора **Михайла Семеновича Щепкіна** (1788-1863). Із цього часу починається сценічне життя «Наталки Полтавки», яка стала улюбленою п'єсою глядачів.

Сам автор у листі (1821) до Миколи Гнєдича писав: «Наталка...» була прийнята досить добре в Полтавській, Чернігівській і Харківській губерніях».

Популярності п'єси сприяли чудова музика Миколи Лисенка (1890) та майстерна гра акторів.

Методична ремарка. Під час повідомлення вчитель, звертаючись до інтерактивного плаката, демонструє світлини

акторів, які виконували ролі у спектаклі «Наталка Полтавка» в різний час.

Першою в ролі Наталки виступила артистка Катерина Нальотова. Велике враження на глядачів справляв М. Щепкін, який грав роль виборного (її спеціально Іван Котляревський написав для Михайла Семеновича). 1845 року в Тифлісі Макогоненка грав Іван Драйсіг. І настільки майстерно, що один із рецензентів писав: «Драйсіг грав виборного так гарно, так натурально, що найкорінніші полтавці визнали б його за свого родича».

Та найповніше краса п'єси розкрилася у трупах М. Кропивницького, М. Старицького, Миколи Садовського і Панаса Саксаганського. У ролі Наталки тут виступала знаменита Марія Заньковецька, потім – Марія Садовська-Барілотті, Євгенія Зарницька, Оксана Петрусенко.

Інтерактивний плакат (звучить арія Наталки у виконанні Оксани Петрусенко)

Із Полтави п'єса пішла у великий світ. Її дивилися в Петербурзі і Москві, Казані і Києві, Чернігові і Тифлісі. У 1839 році журнал «Отечественные записки» відзначав: «Наталку Полтавку» грали в полтавському театрі не раз, не десять, не сто разів – і театр завжди був повний, захоплення було запальне, оплескам не було кінця».

«Наталку» грали все частіше й частіше, дивилися її завжди охоче, і зали кожного разу були переповнені. Наприклад, «...у Єлисаветі «Наталка» виставлена була в залі дворянського зібрання шість разів: три рази вдень і три рази увечері, при повнісіньких зборах».

1886 року трупа М. Кропивницького три місяці грала в Петербурзі, поставивши «Наталку» двадцять разів. І кожного разу – сила людей, і кожного разу – надзвичайний успіх.

У листопаді 1938 року в «Наталці Полтавці», поставленій на відзначення 100-річчя від дня смерті І. П. Котляревського в Полтаві, брала участь народна артистка М. І. Литвиненко-Вольгемут. Вступне слово перед виставою виголосив поет М. Т. Рильський.

Уже двічі відбулися Всеукраїнські конкурси на краще виконання ролі Наталки; переможцями стали артистки Полтавського музично-драматичного театру імені Миколи Гоголя: заслужені артистки України Віра Волкова (1969 р.) і Маргарита Томм (1994 р.).

Із повідомлень у ЗМІ про вистави «Наталки Полтавки» можна довідатися про похід полтавської дівчини по малих і великих сценах світу.

5.2. Робота над *змістом* п'єси «Наталка Полтавка» (інтерактивна вправа «*Відбий м'яч*»).

- Скільки дійових осіб у п'єсі? Назвіть їх.
- Яка причина тривалої розлуки Петра і Наталки?
- Чому мати хоче видати Наталку за нелюбого їй возного?
- Чи возний розуміє, що він – нерівня Наталці?

Словникова робота.

ВО́ЗНИЙ, ного, чол. Судовий урядовець у Польщі, Литовському князівстві й на Україні (до XIX ст.). [Наталка:] Ви багатий, а я бідна; ви возний, а я простого роду; та й по всьому я вам не під пару (Іван Котляревський, II, 1953, 7); Чи був ще в 1817-1818 роках возний – не знаю, у законах я не зміг знайти, коли цей титул скасовано (Панас Мирний, V, 1955, 407).

Словник української мови: в 11 томах. – Том 1, 1970. – С. 725.

- Яка роль Миколи в п'єсі, з якою метою введено цю дійову особу?
- Чому виборний намагається допомогти возному в одруженні з Наталкою?

Словникова робота.

ВИБОРНИЙ 1, а, е.

3. у знач. ім. виборний, ного, чол. особа, обрана голосуванням для виконання певних обов'язків.

// дорев. Помічник старости. [Наталка:] Не рівняйте мене, пане виборний, з городянками: я не вередую і не перебираю женихами (Іван Котляревський, II, 1953, 20).

Словник української мови: в 11 томах. – Том 1, 1970. – С. 355.

– Які прислів'я і приказки ви запам'ятали з п'єси?

– Що характерне в мові возного, чим вона відрізняється від мови, наприклад, виборного?

Відповідаючи, учні зачитують і коментують уривки:

а) перша зустріч возного з Наталкою (дія I, ява II); **Сценка у виконанні учнів (с. 97-98).**

б) діалог возного з виборним (дія I, ява III)

Перегляд фрагменту фільму «Діалог «А ви їй що?», «А вона ж вам що?»

– Яким постає перед нами возний?

Дослідження конфлікту твору:

а) розмова Наталки з матір'ю (дія I, ява IV);

б) зустріч Миколи і Петра (дія II, ява I);

в) зустріч Наталки і Петра (дія II, ява X).

Слово вчителя. Як засвідчила наша робота зі змістом твору Котляревського, в основі його сюжету *соціально-побутовий конфлікт*: у бідну дівчину Наталку Терпило (у селі її називають Полтавкою) закохався багатий чиновник, возний Борис Тетерваковський. Вона любить іншого, годованця Петра, який нині на заробітках.

Словникова робота.

ГОДОВАНЕЦЬ, нця, чол., розм.

1. заст. Дитина, взята на утримання: вихованець. [Виборний:] Ви, може, чували, що як вони ще жили в Полтаві і покійний Терпило жив був, то прийняв було до себе якогось сироту Петра за годованця (Іван Котляревський, II, 1953, 13);

Словник української мови: в 11 томах.
– Том 2, 1971. – С. 104.

Дівчина під впливом матері подає рушники возному, а коли з'являється Петро, рішуче відмовляє возному й захищає своє щастя.

Відеофрагмент 3

Отже, якщо тогочасні опери мали переважно розважальний характер, то І. Котляревський написав серйозний твір про прекрасну душу народу, його щедре серце, світлий розум і гірке безталання.

Автор реалістично зобразив життя «простолюду», критично засудив тодішнє суспільство (хабарництво, обдурювання, зверхність багатих над бідними та ін.).

Іван Петрович змалював взаємини між простими людьми, використав невичерпні скарби народної розмовної мови і пісенної творчості.

5.3. Дійові особи твору. У п'єсі всього *шість* дійових осіб.

Чоловічі персонажі групуються за соціальним станом і віком: парубки-побратими, наймити-бурлаки Петро й Микола та чоловіки

старшого віку, представники місцевої влади – возний Тетерваковський і виборний Макогоненко

Намір возного одружитися з Наталкою підтримує і сприяє цьому виборний, а Петрові у його стосунках з Терпилівною допомагає Микола

5.3.1 .Робота у групах (капітани груп витягують завдання для групи)

I група. Дійові особи твору: порівняльна характеристика Петра і Миколи

II група. Дійові особи твору: Терпилиха. Скласти сенкан.

III група. Дійові особи твору: возний. Скласти план-характеристику.

IV група. Дійові особи твору: виборний. Скласти сенкан.

(Образ Наталки розглядатимемо на наступному уроці)

Звіт груп про виконану роботу

Петро й Микола

Петро – сирота, вихований у родині заможного господаря; волею долі став бурлакою, заробітчанином. Велику вагу у творенні образу Петра має той факт, що він на сцені з'являється лише у другій дії, але про нього вже багато сказано, його охарактеризовано увсебіч ще з самого початку твору. Найбільше про парубка згадує, до нього звертається монологічно Наталка. Таким чином,

про Петра в читача/глядача уже виникла певна думка.

Якщо образ Наталки автор подає переважно в реалістично-романтичному плані, то Петра наділяє ознаками сентименталізму: він великодушний, з чулим добрим серцем, його репліки викликають співчуття. Можливо, саме природна доброта визначила його дії, коли він дізнався про те, що Наталка подала рушники возному. Петро радить Наталці: *«...покорися своїй долі, послухай матері, полюби пана возного і забудь мене навіки!»*.

Образ Миколи розкрито в основному через монолог-самохарактеристику. Він немає притулку, *«був у городі, шукав міста, но скрізь опізнився»*; тепер збирається йти на Тамань, до козаків-чорноморців. Провідною рисою вдачі парубка-бурлаки є дотепність. Так, розповідаючи про ті переміни, що відбулися в Полтаві, він підсумовує: *«Якби покійні шведи, що загинули під Полтавою, повставали, то б тепер не впізнали Полтави!»*.

Микола дає влучну характеристику іншим персонажам, зокрема виборному та возному. Він своїми вмілими діями й дотепами допомагає закоханим Наталці та Петрові поєднати свої долі.

І Петро, і Микола однаково працьовиті, сердечні, щирі, безкорисливі натури, в обох розвинуте почуття власної гідності, проте вони

відмінні за характерами. Петро - чесний, здатний на самопожертву заради іншої людини. Недарма виборний каже: «Такого чоловіка, як Петро, я зроду не бачив!» Натура в цього парубка поетична, про що свідчать його пісні. На противагу м'якосердному Петрові Микола – твердішої вдачі, ніколи не впадає в розпач, завжди бадьорий, оптиміст і відчайдух...

Терпилиха

Терпилиха представлена Котляревським лише в двох явах, але від цього не зменшується її роль у розкритті ідейної основи п'єси.

Вона зображена добросердечною, співчутливою, проте, знеможена бідністю, прагне насамперед матеріального рятунку. Для неї щастя доньки — це можливість мати «вічний хліб», тому хоче віддати її за того, хто «не без копійки». Почувши, що «возний Наталку полюбив і хоче на ней женитись», з піднесенням вигукує: «Я душею рада такому зятеві».

Виховавши сироту Петра як рідного сина, Терпилиха і тепер прихильна до годованця, та обставини інколи змушують її іти проти гуманних почуттів. У цьому – причина душевної драми Наталчиної матері.

Терпилиха.

Ляклива, неосвічена.

Страждає, любить, підказує.

Уболіває за долю дочки.

Мати.

Борис Тетерваковський

Для возного важливо всюди отримати «взяточок, сиріч — винуздений подарочок», тому його обурює урядова заборона брати хабарі («Трудно становиться жить на світі»). Тетерваковський переконаний, що всі «один другого ...обманюють», тому автор «доручає» йому арію брехуна-лицеміра.

Орієнтовний план характеристики героя

1. Тетерваковський — тип дрібного чиновника часів кріпосництва.

2. Портрет, зовнішність персонажа.

3. Позитивні риси характеру:

а) почуття гумору;

б) сила волі;

в) освіченість.

4. Негативні риси характеру:

а) хижацтво і насильство;

б) хабарництво і жорстокість;

в) зловживання службовим становищем;

г) пристрасть до пияцтва.

4. Життєва філософія героя («Лучше синица в жмені, ніж журавель в небі»).

Макогоненко

Виборний — представник сільської влади, який завжди вміє «увернутись... хитро, мудро, недорогим коштом». Він, з одного боку, негативно ставиться до «письменных п'явок», може пожартувати з возного (певно, це тому, що він живе в козацькому селі: вибраний, а не

призначений паном), веселий, жартівливий, а з іншого – в усьому шукає певної матеріальної вигоди. Тому-то і стає «повіреним» Тетерваковського в його намірі одружитися з Наталкою, адже той пообіцяв віддячити (*«...не пожалию – теє-то як його – нічого для тебе»*).

Як старший у селі, він докладно знає про його мешканців, зосібна про Терпилиху, про те, що Наталка кохає і чекає Петра (усе це повідомляє возному). Провідна риса характеру виборного — хитрість (*«хитрий, як лисиця»*). Особливо ця риса виявляється під час його переговорів з Терпилихою про задум возного свататися до Наталки.

Макогоненко.

Веселий, жартівливий.

Домовиться, схитрує, вимудрує.

З усього має зиск.

Виборний.

5.3.2. Сюжет драми.

Експозиція (початок I дії) – знайомство з місцем подій (село на березі річки Ворскли, вулиця, хата Терпилихи); головною героїнею Наталкою, яка піснею та монологам виповідає свою любов до Петра, котрого вона віддано чекає (*«...я тебе любила і тепер люблю. Вернися до мого серця»*).

Зав'язка (яви 2, 3 першої дії) – намір возного Тетерваковського одружитися з Наталкою (всупереч бажанню дівчини) та

підтримка цього наміру виборним
Макогоненком.

Розвиток дії – розмова матері й Наталки, під час якої донька, зважаючи на сльози, докори та умовляння матері, заявляє: *«Я покорюсь вашей волі і для вас за першого жениха, вам угодного, піду заміж; перенесу своє горе, забуду Петра...»*. Умовляння виборним Терпилихи видати Наталку за возного (*«Возний Наталку полюбив і хоче на ней женитись...»*; *«Забудь Петра-ланця, // Пройдоху-поганця, — // Покорися»*). Поява бурлаки Миколи, родича Терпилів, та Петра. Наталка подає рушники возному. Микола береться допомогти Петрові у його стосунках з Наталкою. Зустріч Наталки та Петра.

Кульмінація (ява 11 другої дії) – відмова Наталки стати дружиною возного (*«...коли Петро мій вернеться, то я не ваша, добродію. Рушники нічого не значать»*).

Відеофрагмент 3.

Розвиток дії – Возний наказує Петрові *«убиратись своєю дорогою»*, не заважати весіллю. Петро радить Наталці скоритися волі матері і пропонує зароблені гроші, щоб *«пан возний ніколи не пострікнув тебе, що взяв бідну...»*. Його вчинок та прощальні слова розчулили Тетерваковського.

Розв'язка – возний відмовляється від Наталки, а мати Терпилиха благословляє Наталку й Петра.

VI. Закріплення знань, умінь та навичок.

Літературна вікторина «Впізнай героя».

1. «Не багата я і проста, но чесного роду,
Не стиджуся прясти, шити і носити
воду.» (*Наталка*)
2. «Добра дочка» (*Мати про Наталку*)
3. «Золото – не дівка!..» (*Виборний про Наталку*)
4. «Бачив я многих – і ліпообразних, і багатих.
Но серце моє не імієть – теє-то, як його – к ним
поползновенія.» (*Возний про Наталку*)
5. «Скажи, говорю!.. Отвічай, отвітсвуй: могу
лі бить – теє-то, як його – мужем пристойним і
угодливым душі твоєї і тілу.» (*Возний*)
6. «Був і у моря, був і на Дону, заходив і в
Харків...» (*Петро*)
7. «Убожество моє і старість силують мене
швидше заміж тебе віддати.» (*Горпина
Терпилиха*)
8. «Хитрий, як лисиця, і на всі сторони
мотається, де не посій, там і уродиться...»
(*Виборний*)

9. «Признаюсь, що від народження маю нахил до добрих справ, але за клопотами досі жодної не зробив.» (*Возний*)

10. «Моє все багатство єсть моє добре ім'я.» (*Наталка*)

11. «До цього силою ніхто мене не принудить...» (*Наталка*)

12. «Був у городі, шукав місця, но скрізь опізнився.» (*Микола*)

VII. Підбиття підсумків уроку.

– Чому ж п'єса «Наталка Полтавка» є соціально-побутовою?

VIII. Домашнє завдання.

Виписати ключові цитати для характеристики образу Наталки, опрацювати матеріал підручника – с. 113-117; підготуватися до роздуму «У чому суть щастя?» (знайти й записати в зошити висловлювання видатних людей; вірші на цю тему).

УРОК № 5

Тема. «Коли кого любиш, то нічого не забудеш» **Іван Котляревський «Наталка Полтавка».** Наталка як уособлення кращих рис української жінки. Гумористичні засоби у творі. Роль і функції пісень у драмі.

Мета:

– навчальна: охарактеризувати головну героїню драми, з'ясувати роль і функції пісень у творі, розкрити значення творчості І. П. Котляревського в розвитку української літератури;

– розвивальна: розвивати логічне мислення, усне мовлення, уміння аналізувати дійових осіб драми, узагальнювати, робити висновки, відстоювати власні переконання і принципи;

– виховна: виховувати в дев'ятикласників кращі моральні якості, прищеплювати любов до театру.

Тип уроку: засвоєння знань, формування вмінь.

Обладнання: інтерактивний плакат, картки.

Методи, прийоми і форми: слово вчителя, інформація вчителя, робота з картками, робота з текстом твору, колективна робота, самостійна робота, елементи диспуту, складання *сенквейна*.

Хід уроку

I. Організаційний момент.

II. Мотивація навчальної діяльності

Звучить пісня «Віють вітри, віють буйні»(у виконанні Оксани Петрусенко)

Слово вчителя. Неповторна мелодія української пісні, чарівні надворсклянські краєвиди, хатина, що загубилася у вишнях та мальвах, і Наталка зі своєю тугою-сумом. Це місце дії й головна героїня твору Івана Котляревського «Наталка Полтавка».

– Назвіть жанр цього твору. (*Соціально-побутова драма*).

– Яке основне призначення драми? (*Постановка на сцені*).

III. Актуалізація опорних знань

Робота з картками. На партах – картки, у яких питання репродуктивного плану: основні поняття з теорії літератури, запитання за змістом драми «Наталка Полтавка». Учням необхідно за 2 хв. дати короткі відповіді на ці питання.

1. Якою піснею починається драма «Наталка Полтавка»? (*«Віють вітри, віють буйні»*)
2. Як звали стару Терпилиху? (*Горпина*)
3. Літературний твір, побудований на діях та висловлюваннях персонажів і здебільшого призначений для сценічного виконання. (*Драматичний твір*)

4. Хто любить повторювати *«теє-то, як його»* (Возний)
5. Хто співає *«Де згода в сімействі, де мир і тишина, // Щасливі там люди, блаженна сторона»?* (Мати й Наталка)
6. Про кого в п'єсі кажуть, що він пив, гуляв, а розвіявши добро, залишив дочку та жінку без кусня хліба? (Про Терпила).
7. Скільки пісень у п'єсі «Наталка Полтавка» (22)
8. Хто говорить про Наталку: *«Золото - не дівка! Нагородив бог Терпилиху дочкою. Окрім того, що розумна, красива, моторна, до всякого діла дотепна – яке в неї добре серце, як вона поважає матір свою»* (Виборний).
9. Кому адресована приказка "Знайся кінь з конем, а віл з волом"? (Возному).
10. Хто у творі співає "Всякому місту - звичай і права"? (Возний).
11. Хто просить Терпилиху благословити шлюб Наталки з Петром? (Возний).
12. Упродовж скількох днів відбуваються події у п'єсі «Наталка Полтавка»? (Протягом одного дня).

Взаємоперевірка. На слайді ви можете побачити правильні відповіді.

IV. Оголошення теми, мети уроку

Слово вчителя. Раніше ви вже знайомилися з жіночими образами художніх

творів. Пригадайте Ярославну зі «Слова про похід Ігорів». Це вона вірно чекає повернення свого лада, князя Ігоря. Це вона благає сили і явища природи допомогти йому врятуватися, це вона заради коханого готова на самопожертву. Прекрасний жіночий образ створив і Котляревський, почувши від селянина Мефодія Семижона сумну історію про його небогу. Наталка Котляревського, як і Ярославна невідомого автора, повна любові та готовності її відстоювати. Як бачимо, жіноча доля часто приваблює митців слова, бо вона – невичерпне джерело натхнення.

Ви зрозуміли, що сьогодні говоритимемо про головну дійову особу драми І. Котляревського. Отже, *тема* уроку «Наталка Полтавка як уособлення найкращих рис української жінки...»; занотувати в зошитах число, тему уроку.

V. Засвоєння нових знань

5.1. Робота з текстом твору І. Котляревського

Методична ремарка. Вдома учні підготували цитати для характеристики образу Наталки. Тому завдання, яке вони отримують, нескладне.

– Зачитати цитати-характеристики героїні. Читати необхідно виразно, дотримуючись логічних наголосів і пауз, відповідних інтонацій.

Цитатний ряд.

Виборний:

«Золото – не дівка! Наградив бог Терпилиху дочкою. Окрім того, що красива, розумна, моторна і до всякого діла дотепна, – яке у неї добре серце, як вона поважає матір свою, шанує всіх старших за себе, яка трудяща, яка рукодільниця, що й себе, і матір свою на світі держить».

«...Наталка не промах. О, розумна і догадлива дівка»

«Об розумі і добрім серці Наталки нічого говорити; всі матері приміром ставлять її своїм дочкам».

«От вам і Полтавка. Люблю за обичай!»

Терпилиха:

«Хоч і не годиться своєї дочки вихваляти, та скажу вам, що вона добра у мене дитина».

«Наталко, дочко моя! Ти все для мене на світі!»

«Дочко моя! Голубко моя! Пригорнись до мого серця, покорність твоя жизні і здоров'я мені придаєть. За твою повагу і любов до мене бог тебе не оставить, моє дитятко!»

Цитати-самохарактеристика Наталки.

Відеофрагмент 1 (пісня «Не багата я і проста...»)

Цитатний ряд.

Не багата я і проста, но чесного роду,

Не стиджуся прясти, шити і носити воду.

«Лучше умерти, як з немилим жити...»

«...для покою матері треба все перенести»

«Хто живе чесно і годується трудами своїми, тому і кусок черствого хліба смачніший од м'якої булки, неправдою нажитої»

«Мамо, мамо! Все для тебе стерплю, все для тебе зроблю...»

*Дівка проста, не красива,
З добрим серцем, не спесива.*

*Я Петра люблю душею,
Він один владієть нею.*

Про щастя мріє Наталка, чекаючи на повернення із заробітків коханого Петра, про щастя єдиної дочки мріє і стара Терпилиха, про щастя мріє возний, проте кожний з них його розуміє по-своєму.

Елементи диспуту: роздуми про сутність щастя.

1. Як Наталка сама себе характеризує в піснях своїх і якої ви думки про неї?

2. Якщо Наталка вірна Петру, то чому ж вона віддає рушники возному? Яка сцена з п'єси виправдовує її перед Петром?

3. Наталка жертвує своїм щастям в ім'я спокійної старості матері. Чи тільки люблячою

дочкою виступає вона при цьому? Якими ще рисами наділена?

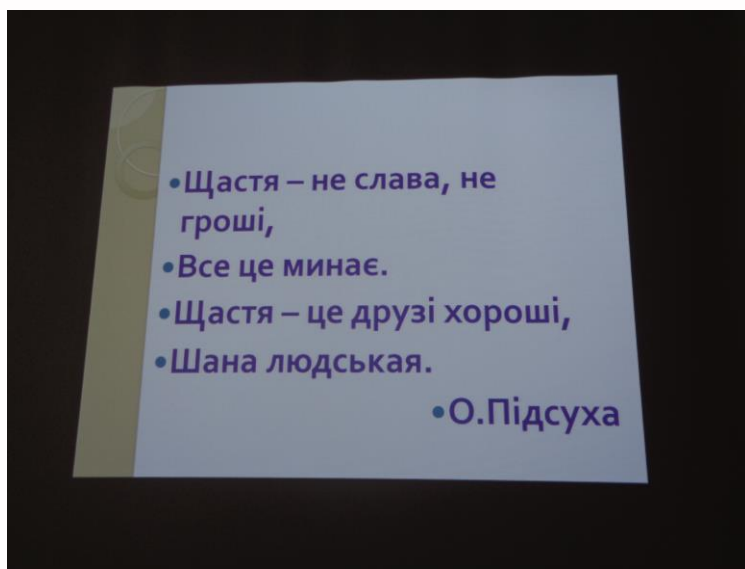
4. У чому Наталка вбачає справжнє щастя?

5. Чи вболіває Наталка за свою честь? Як люди характеризують дівчину з цього боку?

6. Як герої драми вчать нас приходити в біді одне одному на допомогу? Яке ваше ставлення до проявів людської байдужості?

7. Чи згодні ви з думкою, що розлука вбиває любов? Поясніть, посилаючись на текст твору.

8. Погоджуетесь ви чи ні з такою думкою поета О. Підсухи про щастя?

5.2. Колективна робота: складання характеристики образу Наталки із застосуванням *прийому* «Мікрофон»: Які риси

характеру головної героїні твору ви виділяєте? Аргументуйте сказане. Ключове слово записувати в зошити.

– Працьовитість. Уперше перед глядачем Наталка постає в роботі – вона йде по воду. Вибірний: *«до всякого діла дотепна»*; Наталка: *«Не стиджуся прясти, шити і носити воду»*

– Порядність, чесність, гідність, відданість. Дівчина прямо говорить Тетерваковському: *«Так, добродію, пане возний! Перестаньте жартувати надо мною, безпомощною сиротою. Моє все багатство єсть моє добре ім'я; через вас люди начнуть шептати про мене, а для дівки, коли об ній люди зашепчуть...»* Вона всім відмовляє, тому що дала слово Петрові, вірна йому.

– Мудрість. *«Мені здається, для того, щоб завести хазяйство і сімейство; жити люб'язно і дружно; бути вірними до смерті і помагати одно другому. А пан, которий жениться на простій дівці, чи буде її вірно любити? Чи буде їй щирим другом до смерті? Йому в голові і буде все роїтися, що він її виручив із бідності, вивів в люди і що вона йому не рівня; буде на неї дивитися з презирством і обходитися з неповагою, і у пана така жінка буде гірше наймички... буде крепачкою».*

– Жертовність. Докори та сльози згорьованої матері змушують доньку піти на самопожертву заради неї. У душі Наталки

боролися кохання до Петра з любов'ю та повагою до неньки. Дівчина вирішує вшанувати матір, покоритися її волі, хоча знала, що за *«нелюбом коли буду, то мушу пропасти»*.

– *Рішучість*. Наталка рішуче відстоює своє щастя: подавши рушники, відмовляється йти за возного.

Самостійна робота: складання плану-характеристики Наталки (орієнтовний план).

1. Наталка – зразок української дівчини.

2. Портрет та зовнішність героїні.

3. Риси характеру: чесність і сердечна чистота (*«Знайся кінь з конем, а віл з волом»*); духовне багатство (*«Моє все багатство єсть моє добре ім'я»*); працьовитість і кмітливість (*«Золото – не дівка!..»*; *«Ви так з-письменна говорите, що я і не зрозумію...»*); рішучість і винахідливість (*«І коли на те йде, так знайте, що я навічно одрікаюсь од Петра і за возним ніколи не буду»*; любов до матері (*«Мамо, мамо!.. Все для тебе стерплю, все для тебе зроблю, і коли мені Бог допоможе осушити твої сльози, то я найщасливіша буду на світі, тільки...»*)).

4. Значення образу.

5.2.1. Узагальнення характеристики

Наталки:

а) складання *сенквейна*

Наталка Полтавка.

Віддана, порядна.

Працює, любить, бореться.

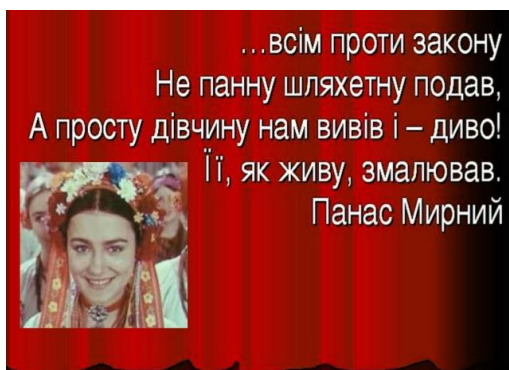
Чекає коханого 4 роки

Ідеал.

б) підсумок: Наталка Полтавка – узагальнений образ найкращих людських рис української жінки. Вона – носій високих моральних і розумових якостей представників народу.

– **У чому ж новаторство п'єси?**

Образ головної героїні – дівчини-красуні Наталки Котляревський взяв із народу й показав її як ідеал молодої українки, фактично позбавленої вад характеру.

5.3. Гумористичні засоби у творі «Наталка Полтавка».

Методична ремарка. Теоретичні аспекти гумору учні вивчали в попередніх класах. Тому для з'ясування питання «Гумористичні засоби у

творі «Наталка Полтавка» застосовуємо систему запитань:

– Які засоби гумору використовує драматург у своєму творі? (*П'єса пройнята народним гумором; у ній багато комічних ситуацій, щирих дотепів*)

– Хто провідний комедійний персонаж твору? (*Возний*)

– Які засоби для його комічного змалювання наявні у драмі? (*Для комічного змалювання Тетерваковського Котляревський вдало використовує мовні засоби. У мові цієї дійової особи невідповідність між змістом і формою. Правничими термінами, канцеляризмами, книжними зворотами, які незрозумілі для оточення, говорить возний. Визначальним у характеристиці цього персонажа є також слово-паразит «теє-то як його»*)

5.4. Інформація вчителя «Пісні в п'єсі І. Котляревського» (Слайди 6, 7)

За походженням вони поділяються на такі види (записати у зошити):

а) пісні, створені автором:

– «Ой мати, мати! Серце не вважає»;

– «Віють вітри, віють буйні»;

– «Ой я дівчина Полтавка»;

– «Видно шляхи полтавської і славному Полтаву»;

- «Чого вода каламутна, чи не хвиля збила?»;
- «Де згода в сімействі»;
- «Підемо, Петре, до тієї»;
- «Начинаймо веселиться».

б) фольклорні, але оброблені І. Котляревським відповідно до змісту своєї п'єси, тобто нові варіанти відомих народних пісень:

- «Сонце низенько, вечір близенько»;
- «Ворскло, річка невеличка» та ін.

в) літературного походження, але перероблені автором:

- «Всякому городу нрав і права» Г. Сковороди;
- «От юних літ...»;
- «Ой доля людська – доля єсть сліпая!»;

г) народні пісні, введені у драму майже без змін:

– **«Ой під вишнею, під черешнею»**
(Слайд 4: пісня у виконанні Івана Паторжинського)

- «Гомін, гомін по діброві»;
- «Та йшов козак з Дону, та з Дону додому»;
- «У сусіда хата біла»;

За змістом, мотивами і жанровими особливостями поміж цих пісень є

– *ліричні*:

родинно-побутові пісні: а) **про кохання:** «Сонце низенько, вечір близенько», «От юних літ не знав я любові», «Віють вітри, віють буйні», «Видно шляхи полтавської і славу Полтаву», «Ой мати, мати! Серце не вважає», «Чого вода каламутна...», б) **жартівливі:** «Дід рудий, баба руда», «Ой, під вишнею, під черешнею»,

соціально-побутові пісні: а) **бурлацькі:** «У сусіда хата біла, у сусіда жінка мила», б) **козацькі:** «Та йшов козак з Дону, та з Дону додому»;

– *епічні:*

історичні: «Гомін, гомін, гомін, гомін по діброві», «Ворскло річка невеличка».

– **Яку роль відіграють пісні у творі «Наталка Полтавка»?**

(– Один із засобів художньо-змістової характеристики персонажів.

– Спосіб передачі переживань і прагнень дійових осіб.

– Органічний елемент композиції.)

VI. Закріплення знань, умінь та навичок.

6.1. *Завдання:* Навести слова з тексту, у яких – кодекс життя Наталки. Який він? («*Лучче посивію дівкою, як піду за таких женихів. Нехай вони будуть розумні, багаті і письменніші од нашого возного, та коли серце не лежить до їх,*

і коли вони мені осоружні...». Жити за велінням серця, ніякого компромісу із совістю).

6.2. У чому виявляється соціальне звучання гумору при творенні образу возного? (У змалюванні його хабарництва).

6.3. У чому заслуга Котляревського?

– Він підняв нові теми, звернувся до невичерпних скарбів фольклору, удосконалив техніку вірша і п'єси.

– Він перший в нашій літературі взяв усе краще, життєздатне з книжної мови і поєднав з багатствами народної мови, за що М.Рильський назвав його Коперником українського слова. Цей крок Котляревського - громадянський патріотичний подвиг.

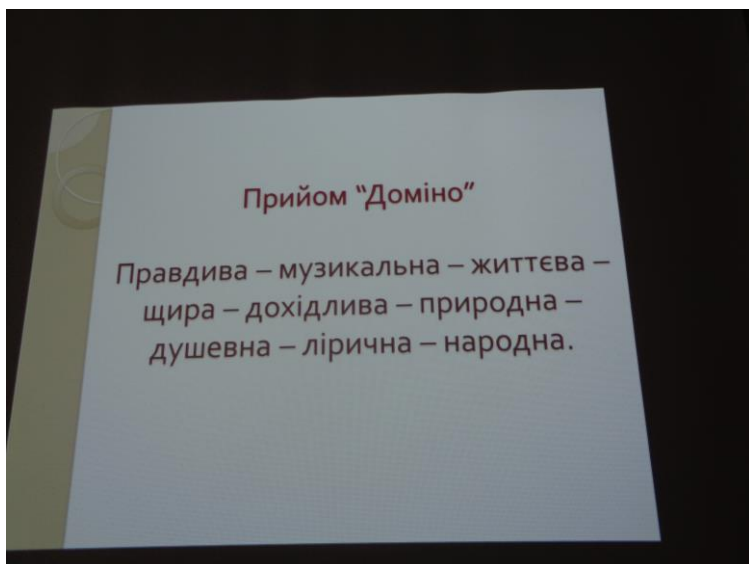
– «Енеїда» і «Наталка Полтавка» засвідчили перед усім світом зрілість української нації, високу самобутність її культури, право народу на самостійний розвиток.

VII. Підбиття підсумків уроку.

Прийом «Доміно»

- У чому, на вашу думку, полягає неймовірний успіх і популярність п'єси майже 200 років поспіль?

(Правдива – музикальна – життєва – щира – дохідлива – природна – душевна – лірична – народна).

Сподіваюся, сьогоднішній урок спонукає вас задуматися над власними звичками, характером, учинками. Усе в житті починається з любові, тому візьміть для себе за орієнтир душевну щирість і простоту Наталки, її вірність, рішучість у боротьбі за щастя.

VIII. Домашнє завдання.

Написати твір-мініатюру «У чому краса української дівчини?». Повторити матеріал, що стосується творчості І. Котляревського.

ВИСНОВКИ

Урок – основна організаційна форма навчально-виховного процесу в школі. Він дає можливості судити про різні аспекти шкільного життя – про розвиток учнів, рівень їхніх знань і вихованості, про майстерність учителя, стан методичної та самоосвітньої роботи. Повноцінні уроки «збуджують зацікавленість школярів вивченням літератури і стимулюють розвиток їхнього мовлення, читацьких умінь та діяльнісних рис високоморальної та естетично розвиненої особистості» [19, с. 3].

Було дотримано традиційної типології уроків, в основі якої – дидактична мета:

I. Урок засвоєння нових знань.

II. Урок набуття нових навичок і умінь.

III. Урок застосування знань, навичок, умінь.

На уроках домінувало вивчення художніх творів – поеми «Енеїда» та драми «Наталка Полтавка» Івана Петровича Котляревського. Тож основне наше завдання – робота з текстами.

У методичній розробці запропоновано власне бачення творчості І. Котляревського. Нам важливо, щоб ці уроки були сучасними. Методисти *сучасним уроком* вважають таку форму навчання, яка своїми цілями (освітньою, розвивальною, виховною), змістом, структурою

та методами проведення відповідає найновішим вимогам теорії й практики навчання в школі та є високоефективною.

Зважаючи на праці сучасних методистів-науковців і власну педагогічну практику, виокремили такі основні *завдання* сучасного уроку:

- відповідність навчального матеріалу з української літератури вимогам науковості, оптимальності, єдності навчання і виховання, зв'язку з життям;

- реалізація комплексної мети уроку: навчальної, виховної та розвивальної;

- урахування вікових особливостей учнів та їхніх пізнавальних можливостей, інтересів і запитів;

- реалізація інноваційних технологій;

- інтегральність уроку (використання міжпредметних зв'язків);

- цілеспрямованість та копітка робота над пізнавальними завданнями й запитаннями, що виникають у результаті створення проблемних ситуацій;

- практична спрямованість уроку – всебічний розвиток учнів.

Такий підхід до вибору форм, методів та прийомів роботи на уроках сприяє засвоєнню дев'ятикласниками теоретико- та історико-літературних відомостей, фактів, явищ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авраменко, О. Українська література: підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів [Текст] / Олександр Авраменко. – К. : Грамота, 2017. – 336 с.

2. Бандура, О. М. Вивчення творчості І. П. Котляревського в школі / О. М. Бандура. – К. : Наукова думка, 1987. – 126 с.

3. Бенько, Любов. «Бути!» – відповіла «Енеїда». Урок узагальнення, закріплення та застосування знань, умінь і навичок у 9 класі [Текст] / Любов Бенько // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2009. – № 3. – С. 24-32.

4. Валігородська, Н. Душі, відкриті добру і чистоті (за п'єсою І. Котляревського «Наталка Полтавка») [Текст] / Н. Валігородська // Українська мова та література. – 2015. – листоп. (№ 21-22). – С. 46-50.5. Дзісь, О. М. Іван Котляревський «Наталка Полтавка» [Текст] / О. М. Дзісь // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2015. – № 22-24. – С. 45-48.

6. Ільченко, Н. В. Вивчаємо творчість І. Котляревського. Цикл уроків у 9 класі [Текст] / Н. В. Ільченко // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2005. – № 17-18. – С. 23-29.

7. Каратай, Н. В. І. П. Котляревський «Наталка Полтавка». Урок-характеристика образів [Текст] / Н. В. Каратай // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2006. – № 27. –

С. 27-30.8. Котляревський, І. Твори [Текст] / І. П. Котляревський. – К. : Дніпро, 1980. – 311 с.

9. Кульбака, І. М. Вивчення творчості І. Котляревського. Цикл уроків у 9 класі [Текст] / І. М. Кульбака // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2006. – № 26. – С. 17-24.

10. Лебідь, Н. «Енеїда» І. П. Котляревського на уроках української мови [Текст] / Н. Лебідь // Іван Котляревський та українська культура XIX-XX століть. – Полтава, 2005. – С. 38-41.

11. Марценко, Г. «Енеїда» Івана Котляревського, тема і значення поеми: конспект уроку [Текст] / Г. Марценко // Дивослово. – 2005. – № 3. – С. 10-12.

12. Мороз, Л. Гармонізуючи земне життя. Українська драматургія «перехідного тридцятиріччя» [Текст] / Л. Мороз // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2006. – № 7-8. – С. 74-81.

13. Морозюк, О. А. Наталка Полтавка як уособлення кращих рис української жінки. Роль і функція пісень у п'єсі. 9 клас [Текст] / О. А. Морозюк // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2017. – № 4/5. – С. 28-35.

14. Подопрігорова, Г. Впізнавання Енея. Матеріали до уроку [Текст] / Г. Подопрігорова // Українська мова та література. – 2006. – № 41-43. – С. 11-13.

15. Порало, Н. Життя прожити – не поле перейти... Вивчення біографій українських письменників у 9 класі [Текст] / Н. Порало // Українська мова й література в сучасній школі. – 2012. – № 1. – С. 25-28.

16. Птушка, Л. В. Контрольна робота з теми «Нова українська література. Іван Котляревський, Григорія Квітка-Основ'яненко» [Текст] / Л. В. Птушка // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2017. – № 15. – С. 36-37.

17. Сіренко, Л. «Енеїда» - минуле і сучасне: дежавю дійсності. Урок - історико-політичне розслідування. 9 клас [Текст] / Л. Сіренко // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2017. – № 13/14. – С. 31-34.

18. Степанишин, Б. І. Вивчення творчості Івана Котляревського в школі. 9 клас [Текст] : посібник для вчителя / Б. І. Степанишин. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2001. – 95 с.

19. Сучасний урок (українська мова та література) : Навчально-методичний посібник для студентів філологічних факультетів (Укладачі: В. Ф. Дороз, Т. Е. Ларіна). – Бердянськ, 2005. – 84 с.

20. Ткаченко, Н. С. Іван Котляревський у школі [Текст] : посібник для вчителів / Н. С. Ткаченко, К. О. Ходосов. – 2-е вид., перероб. і допов. – К. : Рад. школа, 1977. – 192 с.

21. Українська література. 5-9 класи //

Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2017. – С. 98-175.

22. Хропко, П. П. Іван Петрович Котляревський / П. П. Хропко. – К. : Художня література, 1981. – 102 с.